

URZĄD GMINY W DZIERZGOWIE

STUDIUM

**UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW
ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO
GMINY DZIERZGOWO**

**CZĘŚĆ I – UWARUNKOWANIA ROZWOJU
PRZESTRZENNEGO GMINY DZIERZGOWO**

Zespół projektowy:
mgr Z. Tyszkiewicz upr. urb. 1402/94
mgr J. Marciniak
mgr R. Małowiecki

Opracowanie graficzne:
tech. bud. A. Grabowska
tech, bud. B. Fałęcka
Opracowanie graficzne:
M. Tyszkiewicz
M. Zielonkowska

DZIERZGOWO 2001

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	2
I. CHARAKTERYSTYKA GMINY.....	3
II. ZASOBY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO.....	4
1. Budowa geologiczna.....	4
2. Struktura i rzeźba terenu.....	5
3. Surowce mineralne.....	6
4. Wody powierzchniowe.....	6
5. Gleby.....	10
6. Melioracje.....	12
7. Szata roślinna.....	12
8. Klimat.....	14
9. Ochrona środowiska przyrodniczego.....	16
10. Źródła zanieczyszczeń środowiska.....	20
III. ZASOBY I FUNKCJONOWANIE ŚRODOWISKA KULTUROWEGO.....	21
1. Krajobraz kulturowy.....	21
2. Zabytkowe układy przestrzenne.....	23
3. Zabytkowe założenia zieleni.....	25
4. Zabytkowe cmentarze.....	26
5. Zabytkowe drogi.....	26
6. Zabytki archeologiczne.....	27
7. Zabytki ruchome.....	28
8. Kultura niematerialna.....	28
IV. UWARUNKOWANIA ROZWOJU GMINY.....	30
1. Uwarunkowania przyrodnicze.....	30
2. Powiązania w zakresie infrastruktury technicznej.....	30
3. Powiązania w zakresie usług publicznych i komercyjnych.....	31
4. Uwarunkowania prawne.....	31
V. SIEĆ OSADNICZA.....	33
VI. LUDNOŚĆ.....	37

1. Przemiany demograficzne i strukturalne.....	37
2. Struktura wieku i płci.....	38
Wykształcenie.....	38
4. Zasoby pracy i źródła utrzymania ludności.....	39
5. Bezrobocie.....	40
VII. JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW.....	41
1. Mieszkalnictwo.....	41
2. Usługi publiczne.....	43
3. Usługi komercyjne.....	45
VIII. DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA.....	47
1. Rolnictwo i leśnictwo.....	47
1.1 Struktura użytkowania gruntów.....	47
1.2 Bonitacja gleb.....	48
1.3 Produkcja roślinna.....	49
1.4 Hodowla zwierząt.....	50
1.5 Struktura gospodarstw rolnych.....	51
1.6 Sytuacja ekonomiczna w rolnictwie.....	51
2. Pozarolnicza działalność gospodarcza.....	54
IX. KOMUNIKACJA.....	56
1. Sieć drogowa.....	56
2. Warunki techniczne dróg publicznych.....	56
3. Organizacja służb drogowych po wprowadzeniu reformy administracji publicznej.....	59
4. Techniczne zaplecze motoryzacji.....	59
5. Komunikacja publiczna.....	60
X. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA.....	61
1. Telekomunikacja.....	61
2. Elektroenergetyka.....	62
3. Gazownictwo.....	62
4. Ciepłownictwo.....	63
5. Zaopatrzenie w wodę.....	63
6. Gospodarka ściekowa.....	64
7. Gospodarka odpadami stałymi.....	65
XI. STRUKTURA WŁASNOŚCI GRUNTÓW.....	68

XII. SYTUACJA EKONOMICZNA GMINY.....	69
1. Dochody budżetowe gminy.....	69
2. Wydatki budżetowe.....	70
XIII. ANALIZA JAKOŚCIOWA ROZWOJU GMINY – METODA SWOT.....	73

Wstęp

„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy” określa politykę przestrzenną gminy na okres perspektywiczny. Konieczność jego

opracowania wynika z art. 6 Ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r. tekst jednolity (Dz. U. Nr 15, poz. 139 z 1999 r.). Zgodnie z powyższym studium uwzględnia uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe, zagospodarowania i uzbrojenia terenu, prawo własności gruntów i sytuację ekonomiczną gminy. Określa cele rozwoju uwzględniając jednocześnie cele i kierunki rozwoju państwa na obszarze województwa.

Ustalenia studium obowiązują władze i zarząd gminy lecz nie mogą być podstawą wydawania decyzji administracyjnych. Studium jest pośrednim instrumentem sterowania procesami zagospodarowania przestrzennego. Wskazuje możliwości i szanse rozwoju gminy oraz zagrożenia wynikające z dotychczasowego zagospodarowania.

Zarząd Gminy Uchwałą Rady Gminy w Dzierzgowie Nr 26/ VI/ 99 z dnia 27 kwietnia 1999 r. przystąpił do sporządzenia „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”. Zgodnie z art. 67 pkt. 3 ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z 7 lipca 1994 r. uchwalenie „Studium” przedłuża moc obowiązujących planów przed wejściem w życie wymienionej ustawy.

„Studium” składa się z następujących części:

Część I Uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy Dzierzgowo ,

Część II Kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy Dzierzgowo

Opracowanie kartograficzne w skali 1:10 00 stanowiące integralny załącznik „Studium”

W trakcie prac wykonano analizy stanu zagospodarowania , rozwoju przestrzennego i ekonomicznego gminy. Przeprowadzono konsultacje społeczne z przedstawicielami , mieszkańcami samorządu lokalnego, instytucji i władz gminy. Uwzględniono wnioski zainteresowanych osób i instytucji.

Gmina nie opracowała dotychczas strategii rozwoju gospodarczego w związku z czym cele rozwoju zostały określone w toku prac nad „Studium”.

„Studium” jest nowym i samodzielnym aktem planistycznym stanowiącym podstawę opracowania i uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy.

I. CHARAKTERYSTYKA GMINY

Gmina Dzierzgowo zajmuje obszar 15063 ha położony w północnej części województwa mazowieckiego. Graniczy z 8 gminami, tj. Gruduskiem, Szydłowem, Wieczfnia Kościelną, Janowcem Kościelnym, Janowem, Chorzalami, Krzynowłogą Małą i Czernicami Borowymi. Od północy granica gminy jest jednocześnie granicą z województwem warmińsko – mazurskim. Granica wschodnia i południowo – wschodnia stanowi granicę powiatu mławskiego i przasnyskiego, Z północy na południe rozciąga się na długości około 20 km, a ze wschodu na zachód około 12 km. Miejscowość gminna oddalona jest około 18 km w prostej linii od Mławy, 20 km od Przasnysza, 28 km od Ciechanowa i Nidzicy, około 100 km od Warszawy i 75 km od Olsztyna.

Gmina posiada korzystne powiązania komunikacyjne z systemem dróg powiatowych, dróg wojewódzkich i krajowych. Najbliższa stacja kolejowa znajduje się w Mławie.

Teren gminy zamieszkuje 3,8 tys. mieszkańców. Gęstość zaludnienia wynosi 24 osoby/km². Sieć osadniczą tworzy 39 jednostek osadniczych, które należą do 29 sołectw. Przeciętnie na jedną wieś przypada 97 osób, a na sołectwo 131 osób.

Podstawową funkcją gminy jest produkcja rolna. Użytki rolne zajmują 64,6% powierzchni gminy, w tym ok. 51% stanowią gleby bardzo dobre i dobre.

Gmina należy do obszarów o najwyższej lesistości w powiecie, wynoszącej 28,1% (powiat 18,5%), która jest równa średniej krajowej – 28,1%.

Naturalne formy krajobrazu częściowo zostały przekształcone w pola uprawne, a częściowo zagospodarowane przez użytki zielone i lasy.

Pozostałe funkcje, którymi są usługi i produkcja pozarolnicza rozwinęły się w stopniu niewystarczającym, co powoduje trudność w znalezieniu pracy na terenie gminy. Stopa bezrobocia utrzymuje się na poziomie około 17%.

II ZASOBY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO

1. Budowa geologiczna

Obszar gminy Dzierzgowo leży w obrębie jednostki tektonicznej zwanej Wyniesieniami Mazursko – Suwalskimi (wg J. Znosko). Najstarsze warstwy prekambryjskie zalegają dość płytko , tj. około 2000 m p. p. t. Są to skały krystaliczne , magmowe , które przykrywają osady młodsze paleozoiczne i mezozoiczne. Warstwy powierzchniowe budują utwory trzeciorzędowe i czwartorzędowe. W skład czwartorzędowych wchodzi utwory plejstocenyjskie reprezentowane przez piaski i gliny akumulacji lodowcowej. Przewarstwione są piaskami i żwirami akumulacji wodno – lodowcowej a także łąkami , utworami młodszymi postglacjalnymi i holocenyjskimi. W części centralnej i północnej dominują utwory czołowo-morenowe tj. piaski i żwiry przemieszane z głazami narzutowymi.

W południowej części gminy oraz wyspowo w centralnej i północnej, utwory akumulacji lodowcowej wykształciły się w postaci glin pylastych z domieszką żwirów o miąższości 2 do 3 m.

Do najmłodszych osadów holocenyjskich należą utwory akumulacji rzecznej i rzeczno – bagiennej, które tworzą piaski różnej frakcji oraz namuły piaszczyste i torfiaste a także utwory akumulacji bagiennej wykształcone w postaci torfów. Są to na ogół grunty nieskonsolidowane, nawodnione. W większości występują w obszarach dolin rzecznych i obniżeniach powytopiskowych. Geneza utworów powierzchniowych w znacznym stopniu decyduje o ich przydatności dla gospodarki i budownictwa. Utwory moreny dennej i czołowej stanowią w zasadzie korzystne podłoże dla budownictwa a nośność uzależniona jest od ich konsystencji.

Ograniczoną przydatność dla budownictwa posiadają utwory deluwialne, eoliczne, rzeczne i bagienne, które powstały w okresie postglacjalnym i holocenyjskim.

Są to grunty młode , nieskonsolidowane i słabonośne , w których płytko zalegają wody gruntowe (od 0,5 – 1,0 m p. p. t.).

Do zabudowy nie nadają się grunty aluwialno – deluwialne i bagienne tj. torfy, namyły piaszczyste, torfiaste charakteryzujące się dużym nawodnieniem i ściśliwością.

2. Struktura i rzeźba terenu

Według klasyfikacji fizyczno – geologicznej Polski J. Kondrackiego gmina leży w północnej części Niziny Północnomazowieckiej w mezoregionie Wyniesień Mławskich. Rzeźba terenu została wykształcona w wyniku działalności lodowca i wód lodowcowych zlodowacenia środkowopolskiego – stadiału mławskiego. Okresy następne w wyniku denudacji peryglacialnej doprowadziły do złagodzenia istniejących form powierzchniowych.

Wysokość bezwzględna terenu gminy kształtuje się od 135,8 m n. p. m. w dolinie rzeki Orzyc, znajdującej się na zachód od miejscowości Brzozowo Maje, do 210,7 m n. p. m. - Góra Czubak położona na północny – zachód od miejscowości Rzęgnowo. Wysokość względna dla obszaru gminy wynosi 74,9 m.

Na znacznej części gminy występuje **pagórkowata wysoczyzna morenowa** charakterystyczna w rejonie miejscowości Szpaki – Rzęgnowo – Żaboklik oraz na zachód od miejscowości Pęcherze. Wysokość bezwzględna tego terenu dochodzi do 170 m n. p. m., natomiast wysokości względne licznie występujących pagórków dochodzą nawet do 10 m przy nachyleniu zboczy 5 do 10%. Licznie występują tu doliny cieków, zagłębienia i dolinki erozyjno – denudacyjne.

Wysoczyzna morenowa płaska obejmująca część środkową gminy tj. region od Dzierzgowa przez Brzozowo Dąbrówkę nie przekracza 160 m n. p. m., jest monotonna, a łagodne pagórki są tu nieliczne.

Najciekawszą formą krajobrazu jest wał moreny czołowej o łukowatym przebiegu z północnego – zachodu na północny – wschód zwany Moreną Rzęgnowską, którego teren o powierzchni 514,96 ha uznany został za **stanowisko dokumentacyjne**.

Moreny czołowe północno – wschodniej części gminy występują w formie pojedynczych pagórków pomiędzy którymi znajdują się obniżenia i zagłębienia lub

suche dolinki , przebiegające z kierunku północno – wschodniego do południowo – zachodniego. Wysokości bezwzględne wzgórz dochodzą do 200 m n. p. m., nachylenie stoków 10 – 15%.

Najmłodsze późnoglacialne i holocenijskie formy występują w dolinach rzeki Orzyca, Tamki, Dąbrówki, Węgierki, Łydyni i innych mniejszych cieków, są płaskie , podmokłe , często zabagnione. W okresie holocenijskim zmiany lokalne w rzeźbie terenu wprowadziła działalność człowieka tworząc między innymi iwyrobiska poeksploatacyjne, nasypy drogowe, zbiorniki wodne, rowy melioracyjne.

Ukształtowanie terenu gminy jest korzystne dla osadnictwa i rolnictwa , a obszary o nachyleniu powyżej 10% porastają w większości lasy.

3. Surowce mineralne

Na terenie gminy Dzierzgowo w obrębie moren czołowych występują złoża surowców okruchowych. W większości są to niewielkie, lokalne odkrywki piasków i żwirów. Największe udokumentowane złoża kruszywa naturalnego w rejonie Rzęgnowa nie są eksploatowane. Zaniechano eksploatacji złoża Rzęgnowo III o zasobach geologicznych bilansowych 1436 tys. ton. Złoże Rzęgnowo II o zasobach 4994 tys. ton jest rozpoznane wstępnie (w kat. C₂). Złoże porasta las i leży w obrębie stanowiska dokumentacyjnego.

Złoża torfów eksploatowane były w niewielkich ilościach w rejonie Brzozowo Maje. Z uwagi na unikalny krajobraz tego rejonu i ostoję ptactwa wzdłuż całej doliny rzeki Orzyc, nie powinny być eksploatowane nawet na indywidualne potrzeby.

4. Wody powierzchniowe i podziemne

Obszar gminy prawie w 90% leży w zlewni rzeki Orzyc , która jest prawostronnym dopływem Narwi. Pozostała część odwadniana jest przez rzekę Łydynię, która wypływa w rejonie miejscowości Kitki i należy do zlewni rzeki Wkry.

Rzeka Orzyc – III rzędu, płynie wzdłuż zachodniej granicy gminy w kierunku

północno – wschodnim. Źródła rzeki znajdują się na terenie sąsiedniej gminy Szydłowo w rejonie miejscowości Kurdejewo. Ogólna długość rzeki Orzyc wynosi 143 km, w tym na terenie gminy Dzierzgowo 12 km, co stanowi 8,4%.

Rzeka po przepłynięciu granicy gminy wkracza na teren województwa warmińsko-mazurskiego, gdzie w rejonie Janowca skręca niewielkim łukiem w kierunku południowo – wschodnim, by ponownie wpłynąć na teren 8 gmin województwa mazowieckiego. Do Narwi wpada na gruntach wsi Przeradowo, gmina Szelków. Całkowita powierzchnia zlewni wynosi 2076,8 km².

Na obszarze gminy Dzierzgowo rzeka płynie rozległą, podmokłą i zabagnioną doliną, a jej koryto miejscami przekracza 10 m. Na całej długości zbiera wody licznych cieków, które w większości stanowią sieć rowów melioracyjnych. Największe prawostronne dopływy to Tamka i Dąbrówka.

W górnym odcinku brak jest punktów pomiarowych stanu czystości, a także znaczących źródeł zanieczyszczeń. Podstawowe zanieczyszczenia są typowe dla terenów rolnych i leśnych, stąd woda w zasadzie określana jest jako czysta. W ogólnej klasyfikacji wymagana jest II klasa czystości.

Rzeka Tamka – jest niewielkim prawobrzeżnym dopływem rzeki Orzyc. Jej źródła znajdują się na wschodnich obrzeżach gminy w rejonie miejscowości Międzyzyles. Rzeka płynie w kierunku północno – wschodnim rozległą doliną, która im bliżej ujścia, staje się jeszcze szersza, gromadząc wody licznych rowów melioracyjnych i cieków. Długość rzeki wynosi ok. 11 km i charakteryzuje się zmiennymi amplitudami wahań. Lustro wody w okresach suchych na znacznych odcinkach bardzo się obniża. Na tej rzece również brak jest badań stanu czystości.

Rzeka Dąbrówka zbiera wody z północnych rejonów gminy. Wypływa na terenie sąsiadującej gminy Krzynowłoga Mała, w rejonie wsi Pacuszki i podobnie jak Tamka płynie w kierunku północno – wschodnim. Do rzeki Orzyc wpada na pograniczu z gminą Wieczfnia Kościelna, w rejonie Grzebska. Dolina rzeki jest podmokła i zabagniona, a jej koryto miejscami przekracza 7 m.

Rzeka Węgierka IV rzędu, jest prawobrzeżnym dopływem rzeki Orzyc. Wypływa u podnóży Wyniesień Mławskich, w rejonie wsi Zawady i płynie w kierunku południowo – wschodnim, odwadniając niewielkie obszary południowej części gminy. Całkowita długość rzeki wynosi 43,5 km, a powierzchnia zlewni 465,6 km². Na terenie gminy Dzierzgowo jej długość wynosi ok. 1,2 km.

Rzeka Łydynia – IV rzędu, należy do zlewni Wkry i odwadnia południowo-zachodnią część gminy – około 10% powierzchni. Źródła jej znajdują się w rejonie wsi Kitki, przepływa na odcinku 3,6 km w kierunku południowo – wschodnim , do granicy z gminą Czernice Borowe. Ogólna długość rzeki wynosi 46,8 km.

Gmina Dzierzgowo, położona w mezoregionie Wyniesień Mławskich jest obszarem źródłiskowym również wielu mniejszych cieków, często bez nazwy lub włączonych w system rowów melioracyjnych. Najliczniejsze występują w dolinie rzeki Orzyca i Tamki. Źródła rzeki Łydyni i Wgierki znajdują się u podnóży Moreny Rzęgnowskiej , po jej zachodniej i wschodniej stronie. Obszar gminy przecinają liczne cieki i rowy melioracyjne. Ogólna powierzchnia lustra wód powierzchniowych wynosi 133,5 ha, 9% powierzchni ogólnej. Stan czystości wód powierzchniowych jest typowy dla terenów rolniczych, co wiąże się z podwyższonym stężeniem związków azotu (azotanów i azotynów), fosforu , a w obszarze skupisk wiejskich o nieuporządkowanej gospodarce wodno – ściekowej także bakteriologicznym zanieczyszczeniem wody. Rzeki narażone są na przedostawanie się zanieczyszczeń ze źródeł obszarowych, tj. użytków rolnych i wiejskiej zabudowy mieszkalno – gospodarczej. Intensywność spływu zanieczyszczeń uzależniona jest od występujących warunków hydrometeorologicznych i wielkości stosowanych dawek nawozowych. Z badań prowadzonych przez Inspekcję Ochrony Środowiska na rzece Orzyc, Łydyni i Węgierce wynika , że stan czystości powierzchniowych wód płynących utrzymują się w trzeciej klasie czystości. O ogólnej klasyfikacji decyduje stan hydrobiologiczny i sanitarny oraz stężenie substancji organicznych (CHZT – Mn) i azotu azotynowego w grupie biogenów.

Wody gruntowe gminy charakteryzują się dwoma odmiennymi strefami zalegania zwierciadła wody Woda utrzymująca się w łatwo przepuszczalnych utworach czwartorzędowych typu piaski i żwiry oraz holocenijskich typu torfy , namuły i piaski , z których zbudowane są dna dolin rzecznych i obniżeń , tworzy strefę występowania ciągłego poziomu o **swobodnym zwierciadle**. Głębokość występowania zwierciadła wody gruntowej uzależniona jest od położenia terenu. Najpłycej woda gruntowa występuje w różnego rodzaju obniżeniach i zalega od 0,0 do 1,5 m., co jest typowe dla obszarów podmokłych i mokrych. Na terenie gminy przeważają obszary z wodą gruntową zalegającą głębiej niż 3 m p. p. t., co jest korzystne dla zabudowy mieszkaniowej.

Obszary morskie i podmokłe występują głównie w północnej i centralnej części gminy, w większości to użytki zielone niekorzystne dla budownictwa. Obszary suche zbudowane z utworów przepuszczalnych, sypkich, nie posiadają żadnej warstwy izolacyjnej chroniącej przed zanieczyszczeniami. Na tych i innych obszarach należy bezwzględnie przestrzegać szczelności wszelkich zbiorników nieczystości.

Na obszarach zbudowanych z utworów trudno przepuszczalnych pierwszy poziom wód gruntowych występuje pod warstwą glin morenowych, pyłów i ilów zastoiskowych. Woda gruntowa zalega tu głębiej niż 4 m p. p. t. I znajduje się pod ciśnieniem hydrostatycznym tworząc **zwierciadło napięte**. Tereny płytko podścielone utworami trudno przepuszczalnymi, co szczególnie widoczne jest w części południowej gminy, okresowo gromadzą wody przypowierzchniowe tzw. „wierzchówki”. Stanowią one utrudnienie w wykonywaniu prac ziemnych i fundamentowych, stąd konieczność wykonywania prac odwadniających.

Eksploatacja pierwszego poziomu wodonośnego odbywa się przez studnie kopane o głębokości do 10 m. Woda ze studni kopanych charakteryzuje się złą jakością bakteriologiczną i chemiczną. Skażenie płytkich warstw wodonośnych jest konsekwencją stosowania nawozów mineralnych, wadliwą gospodarką ściekami i gnojowicą na posesjach wiejskich, niewłaściwą lokalizacją studni, składowisk obornika i innych odpadów a także chemicznych środków ochrony użytków rolnych i leśnych.

Woda z badanych studni w większości nie nadaje się do picia i celów gospodarczych, a przeprowadzone melioracje spowodowały obniżenie w nich poziomu wody.

Wody podziemne drugiego poziomu utrzymują się w warstwach piaszczysto-żwirowych pod warstwą glin na bardzo zróżnicowanych głębokościach. Na terenie gminy Dzierzgowo zatwierdzone zasoby dyspozycyjne wody wynoszą 225 m³/h. Wydajność eksploatacyjna poszczególnych odwiertów jest bardzo zróżnicowana i wynosi od 50 m³/h w Zawadach, do około 80 m³/h w Dzierzgowku.

Do zaopatrzenia zbiorowego w wodę pitną i do celów gospodarczych służą ujęcia w Dzierzgowie, Dzierzgowku, Brzozowie Nowym i Zawadach.

Rzeczywisty pobór wody przez wiejskie wodociągi grupowe wynosi 70,1 m³/h, co stanowi 31% zatwierdzonych zasobów dyspozycyjnych. Uregulowań prawnych nie posiadają ujęcia wód podziemnych na terenie zwirowni Rzęgnowo, po SKR – Dzierzgowo, po RSP – Kęsocha i PGR – Pęcherze. Obecnie ujęcia te nie są eksploatowane. Należy je zlikwidować pod nadzorem geologa.

Ochrona wód podziemnych wymaga oszczędnego gospodarowania wodą oraz właściwej eksploatacji ujęć wody i wyznaczenia stref ochrony pośredniej zgodnie z rozporządzeniem Ministra Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa.

5. Gleby

Obszar gminy charakteryzuje się glebami wytworzonymi z utworów akumulacji lodowcowej i wodnolodowcowej charakterystycznych dla obszaru Wyniesień Mławskich. Młodsze utwory akumulacji holoceniowej występują na terenach dolin i obniżeń.

Największą powierzchnię zajmują gleby brunatne wylugowane – 73,6%, których większe kompleksy występują w środkowej i północnej części gminy. Gleby pseudobielicowe zajmują 11,8% i występują w części południowo – wschodniej i środkowo-zachodniej. Gleby zaliczone do czarnych ziemi zdegradowanych, właściwych i deluwialnych zajmują 11,2% i występują na terenie płaskim lub obniżonym o wyższym poziomie wód gruntowych. Najmniejsza powierzchnia przypada na gleby murszaste – 3,4%.

Gleby brunatne wylugowane i murszaste wytworzone są z piasków słabo gliniastych na piaskach luźnych oraz piasków luźnych zaliczonych do V i VI klasy bonitacyjnej.

Gleby pseudobielicowe wytworzone są z glin średnich i lekkich, z piasków naglinowanych oraz z piasków całkowitych. Charakteryzują się właściwymi stosunkami wodnymi, okresowo mogą być nadmiernie wilgotne.

Czarne ziemie wytworzone są z glin częściowo spiaszczonych lub z glin całkowitych, pyłowych a także z piasków gliniastych całkowitych lub podścielonych gliną.

Gleby pod względem przydatności rolniczej można podzielić na trzy grupy:

- obszary korzystne dla produkcji rolnej,
- obszary średnio korzystne dla produkcji rolnej,
- obszary mało korzystne dla produkcji rolnej.

Do grupy I zaliczone zostały obszary o największej przydatności dla produkcji rolnej z przewagą gleb pseudobielicowej oraz brunatne wyługowane i czarne ziemie zaliczone do IIIa i IIIb klasy bonitacyjnej. Większe ich kompleksy występują w południowej części gminy w rejonie miejscowości Szpaki, Zawady, Rzęgnowo, Żaboklik oraz płatami w części środkowej. Są to gleby korzystne do uprawy roślin o bardzo dużych wymaganiach jak buraki cukrowe, pszenica, warzywa i koniczyna czerwona. Na lżejszych glebach zaleca się uprawę jęczmienia, pszenżyta, owsa i ziemniaków. Grunty te nadają się również pod sady i uprawy warzywnicze.

Do grupy II zaliczane są obszary z przewagą gruntów ornich klasy IVa i IVb. Są to grunty mniejszej przydatności rolniczej i występują na obszarze całej gminy z przewagą w części środkowej. Przy wysokiej kulturze rolnej i sprzyjających warunkach atmosferycznych można uzyskać dobre plony upraw. Na tych glebach można zakładać sady z odpowiednio dobranymi gatunkami drzew, a także uprawy ziemniaków, żyta a nawet roślin bardziej wymagających.

Obszary I i II grupy wskazane są do intensywnej produkcji rolnej dlatego należy je chronić przed zmianą użytkowania na inne cele.

Do grupy III zaliczone są obszary z przewagą V i VI klasy bonitacyjnej gruntów rolnych, mało przydatne do produkcji rolniczej. Większe obszary tych gleb występują w części północnej i środkowej gminy. Są słabo strukturalne, nadmiernie przepuszczalne, przewiewne, co sprawia, że są okresowo suche i mało zasobne w składniki pokarmowe. Asortyment roślin uprawnych dla tych gleb jest ograniczony do żyta, owsa, ziemniaków, seradeli i łubinu żółtego.

Trwale użytki zielone tj. łąki i pastwiska występują głównie w dolinach rzeki Orzyc, Tamki, Dąbrówki, Węgierki, Łydyni oraz mniejszych cieków i licznych zagłębiach. W większości są to użytki średniej wartości o dość korzystnych warunkach pokarmowych i wodnych dla roślin. Użytki zielone V i VI klasy stanowią około 30% i występują w znacznym rozdrobnieniu.

Tereny użytków zielonych podlegają ochronie i należy pozostawić je w stanie

naturalnym.

6.Melioracje

Większość melioracji na terenie gminy została przeprowadzona w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Ogółem zmeliorowanych jest 2,4 tys. ha użytków rolnych, co stanowi 60,5% ogólnych potrzeb.

Prace melioracyjne objęły północne rejony rzeki Orzyc, oraz doliny jej dopływów tj. Dąbrówki, Tamki, innych mniejszych cieków i obniżeń nadmiernie nawodnionych. Konieczne jest przeprowadzenie prac melioracyjnych w południowej części gminy.

Zastrzeżenia budzi melioracja rozległej doliny rzeki Orzyc, która w oparciu o kryteria programu CORINE została zaklasyfikowana jako ostoja przyrody, co umożliwia włączenie tego rejonu do europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000. Obszary piaszczyste o dużym niedoborze wilgoci również nie powinny być meliorowane.

7.Szata roślinna

Na terenie gminy dominuje roślinność o charakterze antropogenicznym. Działalność gospodarcza człowieka przyczyniła się do przekształcenia naturalnych zbiorowisk roślinnych na tereny upraw polowych. Dominują tu rośliny kulturowe typu zboża, ziemniaki, rośliny pastewne oraz rośliny sadownicze i warzywa.

Zachodnia część gminy Dzierzgowo włączona została do sieci obszarów chronionych NATURA 2000, proponowanych do włączenia do europejskiej sieci ekologicznej. Łączna powierzchnia ostoi Doliny Górnego Orzyca wynosi 6,92 tys. ha, z czego 5 tys. ha położona jest w granicach gminy Dzierzgowo, Wieczfnia Kościelna i Szydłowo (pow. Mławski) a 1,92 tys. ha leży na terenie gminy Janowo (pow. nidzicki). Ostoja ta ciągnie się na długości około 24 km , charakteryzuje się siedliskiem terenów podmokłych , łąk , muraw o wysokim stanie wód gruntowych, często zabagnionych

z bogactwem wielu gatunków ptaków, w tym kolonii bociana białego.

Półnaturalne zbiorowiska roślinne tworzą łąki i pastwiska o łącznej powierzchni 3,5 tys. ha tj 23,3% powierzchni gminy. Użytki zielone stanowią ostoję naturalnych siedlisk flory i fauny oraz retencjonują wody powierzchniowe będące źródłami zasilania licznych niewielkich cieków.

Należy dążyć do utrzymania wszystkich naturalnych siedlisk przyrodniczych, ponieważ tworzą ciągi powiązań zapewniających równowagę ekologiczną. W skali gminy można wyróżnić dwa rodzaje ciągów ekologicznych, wśród których określony jako drugorzędny, przebiega wzdłuż rzeki Orzyc oraz lokalne, wzdłuż pozostałych cieków i rowów melioracyjnych szczegółowych.

Obszar gminy charakteryzuje się znaczną lesistością. Lasy zajmują 4,24 tys. ha tj. 28,1% jej powierzchni, co jest wskaźnikiem średnim dla kraju.

Większe obszary leśne występują w części wschodniej i północno – wschodniej gminy, przechodząc na tereny sąsiadujących gmin powiatu przasnyskiego i nidzickiego. Ciągną się zwartym kompleksem od Dzierzgowia na południu, po Janowo i dolinę Orzyca na północy, na długości ok. 18 km i szerokości dochodzącej do 9 km.

Drugi większy kompleks leśny pokrywa Morenę Rzęgnowską, obejmując tereny wartościowe pod względem przyrodniczym – tzw. **Uroczysko Choszczewka**. Występuje wąskim pasem, na długości około 7 km, od miejscowości Podkitki do Rzęgnowa.

Na pozostałych terenach lasy występują niewielkimi płatami zajmując tereny bardziej mokre lub najsłabszych klas bonitacyjnych.

Około 75% powierzchni leśnej znajduje się w administracji Nadleśnictwa Przasnysz, natomiast w użytkowaniu indywidualnym gospodarstw pozostaje 1,1 tys. ha, tj. 25% powierzchni leśnej gminy.

Pod względem siedliskowym przeważają bory suche, bory świeże i mieszane, natomiast mniejsze powierzchnie zajmują lasy mieszane i świeże oraz lasy podmokłe i bagienne.

Bory suche o drzewostanie sosnowym, charakteryzujące się słabą odpornością na antropopresję, występują na znacznych powierzchniach w części północno - wschodniej gminy. Są to lasy o dużym zagrożeniu pożarowym i wymagają szczególnej ochrony.

Bory świeże i mieszane o przewadze drzewostanu sosnowego z domieszką

brzozy, świerku i dębu występują w części środkowej i północnej.

Są to siedliska bardziej odporne na antropopresję i mogą być wykorzystane dla celów rekreacyjnych, głównie drzewostany starsze.

Lasy mieszane i świeże charakteryzują się drzewostanem o przewadze sosny, ale ze znacznym udziałem drzew liściastych jak: brzoza, dąb, grab, osika i występują w części południowej gmni, na glebach żyzniejszych.

Są to przeważnie drzewostany starsze i odporniejsze na penetrację.

Lasy siedlisk podmokłych i bagiennych, w których drzewostanie dominuje olcha, pozostałe to głównie jarzębiny, czeremchy, wierzby itp. zajmują tereny dolin rzecznych i innych obniżen podmokłych.

Ze względu na małą ich odporność i niekorzystne warunki klimatyczne nie nadają się do ponetracji.

Wiek drzewostanu jest zróżnicowany z przewagą klas średnich i wyższych tj. ponad 40 lat.

Naturalne siedliska leśne uległy częściowemu wyniszczeniu lecz stan ich poprawiają nowe nasadzenia, które kontynuować należy nie tylko na gruntach leśnych, ale i niższych klasach bonitacyjnych tj. V i VI, nieużytkach, enklawach śródpolnych. Nowe nasadzenia powinny uwzględniać większy udział drzew liściastych, co podniesie i walory estetyczne i odporność ekologiczną lasów.

8.Klimat

Na podstawie regionalizacji rolniczo – klimatycznej wg R.Gumińskiego, obszar gminy wchodzi do dzielnicy środkowej. Jest to obszar o najmniejszych opadach atmosferycznych – poniżej 600 mm rocznie. Najbliższa stacja meteorologiczna prowadząca stałe badania znajduje się w Mławie, posterunek meteorologiczny w Poświętnem. Wieloletnie badania dla tego rejonu określiły następujące cechy klimatu:

- średnia temperatura powietrza jest stosunkowo wysoka i kształtuje się na poziomie 7,2 °C,
- średnia temperatura najcieplejszego miesiąca lipca wynosi 18,5°C, natomiast

najchłodniejszego, którym jest luty $-3,7^{\circ}\text{C}$,

- średnia roczna amplituda temperatur wynosi $22,2^{\circ}$
- absolutna amplituda temperatury powietrza dochodzi do 69°
- liczba dni mroźnych w roku wynosi około 42 z temperaturą poniżej 0°C , przypada na styczeń i luty,
- dni gorących (z temperaturą powyżej 25°C) jest około 38, najczęściej w czerwcu, lipcu i sierpniu,
- okres bezprzymrozkowy wynosi około 170 dni i trwa od 25.IV. do 14.X.,
- okres wegetacji trwa 210 dni, gdzie średnia dobową temperatura wynosi $5,0^{\circ}\text{C}$,
- w ciągu roku dni pochmurnych jest około 128,
- średnia roczna temperatura opadów wynosi około 550 mm (kraj ok. 600 mm), z najwyższymi w lipcu i sierpniu (po ok. 70 mm) i najniższymi w kwietniu i październiku (po ok. 26 mm),
- pokrywa śnieżna zalega około 75 dni z największą liczbą dni w miesiącu styczniu i lutym,
- najczęstsze są wiatry zachodnie (około 16,5%), następnie północno – zachodnie (14,0%) południowo – wschodnie (4,7%) i południowe (6,2%),
- średnia wilgotność powietrza wynosi około 81 % i jest zbliżona do przeciętnej na terenie środkowej i wschodniej Polski.

Klimat gminy należy do korzystniejszych w skali Północnego Mazowsza. Szczególnie korzystne warunki klimatyczne występują na terenach pokrytych utworami zwięzłymi (gliny). Na tych obszarach dobowe amplitudy temperatury ulegają złagodzeniu a wilgotność okresowo wzrasta, szczególnie po wystąpieniu opadu atmosferycznego.

Częstsze są zjawiska występowania rosy. Tereny te są korzystne dla upraw rolniczych oraz zabudowy mieszkaniowej. Nad obszarami gleb piaszczystych występują topoklimaty suche o dużych amplitudach temperatury powietrza w warstwie przygruntowej i niedoborze wilgoci. Są korzystne dla budownictwa i roślin o mniejszych wymaganiach klimatycznych i glebowych. Korzystnymi warunkami klimatycznymi charakteryzują się również obszary leśne, gdzie są najlepsze warunki bioklimatyczne i aerosanitarne.

Tereny dolin rzek: Orzyc, Tamki, Dąbrówki, Łydyni i innych cieków oraz obszarów o płytkim zaleganiu wód przypowierzchniowych występujących w rejonie zagłębień, charakteryzują się niekorzystnymi warunkami klimatycznymi dla budownictwa mieszkaniowego i upraw rolnych. Tereny te w większości zajmują trwałe użytki zielone, które powinny pozostawać w dotychczasowej formie zagospodarowania.

9.Ochrona środowiska przyrodniczego

Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego prowadzi do zgodności funkcji gospodarczej z ekologiczną.

Do najcenniejszych wartości środowiska przyrodniczego podlegających ochronie należą:

- **gleby klasy IIIb , IIIa,**
- **obszar chronionego krajobrazu,**
- **użytki ekologiczne,**
- **naturalne doliny rzeki Orzyc z dopływami Tamką, Dąbrówką oraz innymi ciekami i obniżeniami, stanowiącymi naturalne siedliska przyrodnicze wchodzące w ciągi ekologiczne,**
- **tereny źródłiskowe rzeki Łydyni, Tamki, Węgierki,**
- **stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej „Moreną Rzęgnowską”,**
- **lasy,**
- **parki dworskie i pomniki przyrody,**
- **obszar funkcjonalny „Zielone Płuca Polski”.**
- **projektowane rezerваты „Brzozowo Maje” i „Ostrów”.**

Gleby IIIa, IIIb klasy bonitacyjnej chronione są na podstawie ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych z dnia 3 lutego 1995 r. Ochrona polega na ograniczeniu przeznaczania ich na cele nierolnicze, zapobieganiu degradacji i dewastacji oraz rekultywacji terenów zniszczonych. Większe kompleksy gleb chronionych występują w części południowej gminy. W ich otoczeniu oraz w części

środkowej znajdują się gleby klasy IV, które stanowią około 30% gruntów ornych a łącznie z glebami III klasy ponad 50%. Gleby te ze względu na ich niezbyt dużą powierzchnię oraz możliwość intensyfikacji upraw polowych, wymagają bezwzględnej ochrony przed zmianą ich użytkowania.

Na terenie gminy Dzierzgowo cenne przyrodniczo obszary zostały włączone w **obszar chronionego krajobrazu**, który ustanowiono Uchwałą nr 59/X/90 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Ciechanowie z 23 kwietnia 1990 r. (z późniejszymi zmianami). Obszar chronionego krajobrazu obejmuje 7710,16 ha tj. 51,2% powierzchni ogólnej. Do obszaru Zieluńsko – Rzęgnowskiego należy – 7296,97 ha (tj. 95,6%), do Krośnicko – Kosmowskiego – 413,19 ha (tj. 5,4%). Ogółem w powiecie mławskim obszar chronionego krajobrazu obejmuje 58,7 tys. ha, z czego na gminę Dzierzgowo przypada 13,1%.

Na terenie Nadleśnictwa Przasnysz, Rozporządzeniem Wojewody Ciechanowskiego Nr 34/97 z dnia 3 grudnia 1997 r. (Dz. Urz. Woj. Ciech. Nr 28, poz. 150) uznano 5 obszarów cenych przyrodniczo za **użytki ekologiczne** o łącznej powierzchni 24,97 ha, do których należą:

- Brzozowo Stare nr 66 17,05 ha
- Kęsocha nr 67 0,40 ha
- Dobrogosty nr 68 0,28 ha
- Dzierzgowo nr 69 0,18 ha
- Brzozowo Stare nr 70 7,06 ha

Na tych terenach zakazuje się:

- polowania , chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor lęgów zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj i piskląt,
- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzania drzew i innych roślin z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami ochrony użytku ekologicznego,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości oraz innego zanieczyszczenia wód i gleby oraz powietrza,
- dokonywania zmian stosunków wodnych,
- wydobywania i pozyskiwania kopalin,
- palenia ognisk, zakłócania ciszy,
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania.

Ochroną objęte jest **stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej** zwane **Moreną Rzęgnowską**. Na podstawie rozporządzenia Wojewody Ciechanowskiego nr 36/97 z 3 grudnia 1997 r. (Dz. Urz. Województwa Ciechanowskiego z 10 grudnia 1997 r. poz. 152) najpiękniejszy fragment wału morenowego o powierzchni 514,96 ha wraz z lasami Uroczyska Choszczewka, jako jedyny w województwie ciechanowskim, a obecnie w subregionie, zostały uznany za stanowisko dokumentacyjne. Zaniechanie eksploatacji kruszywa na tym terenie ocali unikalne walory geomorfologiczne i biocenotyczne środowiska. Na terenie stanowiska dokumentacyjnego zakazuje się:

- wydobywania skał, minerałów i torfu,
 - dokonywania zmian stosunków wodnych w obrębie źródeł rzeki Łydyni,
 - wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości
- oraz

innego zanieczyszczenia wód i powietrza.

Ochroną objęte są **obszary naturalnych dolin i obniżeń**, które zajmują rozległe tereny w rejonie rzeki Orzyc i jej dopływów Tamki, Dąbrówki oraz tereny źródłowe rzeki Łydyni, Węgierki i innych mniejszych cieków włączonych w system rowów melioracyjnych.

Tereny te zajmują bogate zbiorowiska roślinności łąkowej i bagiennej, tworzące **korytarze ekologiczne** umożliwiające lokalne migracje faunistyczne i powiązania obiektów przyrodniczych w skali lokalnej i ponadlokalnej. Obszary te stanowią jednocześnie układy wentylacyjne i odwadniające. Trudno dostępne rejony zapewniają schronienie, pożywienie i lęgowiska dla ptactwa i zwierząt, a także równowagę ekologiczną ekosystemów.

Z uwagi na **ochronę dużego zgromadzenia gatunków lęgowych i gatunków zagrożonych wyginięciem, jak błotniak pospolity, żuraw, brodziec, rycyk, cietrzew, dziwonia oraz ochronę dużego kompleksu torfowisk wykorzystywanych jako ostoję szeregu gatunków ssaków, siedlisk rzadkich i chronionych gatunków roślin wymagają objęcia ścisłą ochroną i utworzenia dwóch rezerwatów ornitologicznego tj. Brzozowo Maje o pow. 491,2 ha i Ostrówek o pow. 216,45 ha.**

Tereny te na podstawie kryterium programu CORINE zostały zakwalifikowane jako **ostoja przyrody „Doliny Górnego Orzyca”** do europejskiej sieci NATURA 2000.

W obrębie obszarów źródłkowych rzeki Łydyni, Węgierki, Tamki i Dąbrówki obowiązuje zakaz lokalizacji obiektów powodujących zanieczyszczenie wód oraz

ograniczenie stosowania ochrony roślin i nawozów sztucznych.

Przeprowadzone drenacje pól, łąk i regulacja koryt rzecznych spowodowały przyspieszony odpływ wód, co wpłynęło na obniżenie ich naturalnych wartości. Najbardziej niekorzystny wpływ melioracji zaznaczył się w dolinie rzeki Orzyc. Szczególnie, deficytem wód powierzchniowych zagrożone są tereny w obrębie miejscowości: Brzozowo Maje, Brzozowo Stare, Brzozowo Nowe, Kitki, Dobrogosty, Sodo, gdzie obniżanie się poziomu wód gruntowych uwidacznia się w okresach suchych. Przeprowadzona melioracja zakłóciła stosunki wodne, a tym samym wpłynęła na wartość użytków zielonych. Tereny trwałych łąk i pastwisk z uwagi na ich znaczenie dla środowiska należy chronić przed dalszym przekształcaniem i degradacją.

Ważną rolę w kształtowaniu naturalnego krajobrazu odgrywają **obszary leśne**. Istniejące siedliska leśne i wyspowo rozrzucone zadrzewienia podlegają ochronie przed zmianą ich użytkowania. Występuje konieczność ich powiększenia poprzez zalesienie terenów o niższych klasach bonitacyjnych, nieużytków, wprowadzenie zadrzewień śródpolnych i przyzagrodowych. W strukturze gatunkowej należy dążyć do wzbogacenia różnorodności biologicznej zbliżonej do pierwotnej z większym udziałem drzew liściastych tj. dębu, grabu, brzozy.

Istotne znaczenie w krajobrazie gminy mają **parki dworskie i wiejskie**. W wyniku braku ich konserwacji i niszczyielskiej działalności mieszkańców, część parków uległa bezpowrotnej dewastacji. **Parki zabytkowe w Dzierzgowku i Rzęgnowie** wpisane zostały do rejestru zabytków zgodnie z ustawą o ochronie dóbr kultury z 1962 r. Zabytkowe założenia zieleni dekoracyjnej i użytkowej w **Brzozowie Majach, Dzierzgowie, Koziorowie, Szpakach, Szumsku i Zawadach** posiadają strefy ochrony konserwatorskiej.

Najcenniejsze okazy drzew uznane są za pomniki przyrody i podlegają ochronie zgodnie z ustawą o ochronie przyrody z 1991 r.. Za pomniki przyrody uznane są:

- jesion wyniosły w Dzierzgowie, o obwodzie 345 cm i wys. 19 m,
- lipa drobnolistna i klon pospolity w Pobodzach, o obwodzie 441 cm i 310 cm, i wys. 20 m,
- 3 lipy drobnolistne na terenie parku zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków w Rzęgnowie, o obwodach : 527 cm i 383 cm i wysokości 19 m; jesion wyniosły o obwodzi 310 cm i wysokości 21 m; klon pospolity o obwodzie 305 cm i wysokości 20 m.

Na terenie gminy występują 4 pomniki przyrody nieożywionej (głązy). Są to:

- 2 głązy narzutowe w Dzierzgowku o obwodzie 1030cm i 830 cm oraz wysokości 130cm i 110 cm,
- 1 głąz narzutowy w Dzierzgowie o obwodzie 1220cm i wysokości 70 cm,
- głąz narzutowy w Szumsku , o nazwie „Duży Kamień” o obwodzie 780 cm i wysokości 140cm.

Gmina Dzierzgowo położona jest na obszarze funkcjonalnym „Zielone Płuca Polski”, obejmującym północno-wschodnią część kraju.

Na obszarze tym należy konsekwentnie przestrzegać zasad ekorozwoju tzn.:

maksymalnie wykorzystywać odnawialne zasoby natury;

utrzymywać równowagę ekosystemów, szeroko rozumianą ochronę przyrody, ochronę krajobrazową , unikatowych biocenoz, różnorodności biologicznej i zasobów genetycznych itp.

10. Źródła zanieczyszczeń środowiska

Działalność człowieka wprowadziła zmiany w naturalnym środowisku przyrodniczym, Wraz ze wzrostem powierzchni upraw rolnych ubywało siedlisk leśnych , użytków zielonych i innych form naturalnych. Prowadzona działalność gospodarcza nadal stwarza zagrożenie zanieczyszczenia wód, gleby i powietrza. Szacuje się , że na terenie gminy powstaje rocznie około 81,8 tys. m³ ścieków bytowo – gospodarczych (ca 224 m³/dobę). Są to ścieki typowe dla obszarów, w których rolnictwo i hodowla są podstawowymi gałęziami gospodarki. Zanieczyszczenia gleby i wód ściekami mają charakter punktowy i wiążą się głównie z zabudową mieszkaniową, obiektami hodowli oraz nielicznymi obiektami usługowymi. Na terenie gminy brak jest oczyszczalni ścieków komunalnych. Część ścieków głównie z obiektów podległych gminie wywożona jest do oczyszczalni w Grudusku. Wiele posesji nie posiada zbiorników bezodpływowych lub posiada nieszczelne. Ścieki z osadników często trafiają na pola w pobliżu domostw lub wylewane są do rowów, stwarzając zagrożenie dla gruntu, wód powierzchniowych i podziemnych.

III. ZASOBY I FUNKCJONOWANIE ŚRODOWISKA KULTUROWEGO

Trwałym elementem zagospodarowania przestrzennego są zasoby dziedzictwa kulturowego świadczące o ciągłej działalności i dorobku wielu pokoleń mieszkańców.

Zgodnie z ustawą o ochronie dóbr kultury i muzeach z dnia 15 lutego 1962 r. na terenie gminy wyodrębnić można następujące zasoby dziedzictwa kulturowego:

- krajobraz kulturowy,
- zabytkowe układy przestrzenne,
- zabytki architektury, budownictwa i urbanistyki reprezentowane przez:
 - ✓ zespoły sakralne,
 - ✓ zespoły dworskie,
 - ✓ wiejską zabudowę,
 - ✓ zabytkowe układy zieleni,
- zabytki archeologiczne tj. ślady dawnego osadnictwa i działalności człowieka,
- zabytki ruchome,
- zabytki kultury niematerialnej.

Ochrona dóbr kultury polega na zabezpieczeniu ich przed zniszczeniem, zapomnieniem, uszkodzeniem, dewastacją, zaginięciem, wywozem za granicę i zapewnieniu warunków trwałego ich zachowania.

1. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy jest szeroko rozumianym zbiorem dóbr kultury materialnej oraz niematerialnej, posiadającej wartości historyczne. Obecny, rolniczy z małym dodatkiem lasów krajobraz omawianego terenu jest wynikiem wielowiekowego oddziaływania człowieka na zastane środowisko. Dzisiejsza forma krajobrazu była kształtowana od IX – X wieku. W tym okresie tereny te zasiedlały plemiona pruskie, zajmujące się rybołówstwem, myślistwem i hodowlą, a dokonywane przez nich przekształcenia krajobrazu miały charakter ograniczony. Większość obszaru pokryta była lasami, a mokradła były znacznie większe niż obecnie.

Zasiedlanie przez Mazowszan w IX i X wieku odbywało się wzdłuż cieków. Powstawały niewielkie i niezbyt liczne osady i taki stan utrzymywał się do późnego średniowiecza.

Lokalne warunki terenowe determinowały sposób zagospodarowania. Szczególnego znaczenia nabierała hodowla, myślistwo i rybołówstwo, przy ograniczeniu uprawy roli. Wytwarzał się krajobraz podobny do obecnego, czyli pola uprawne powstawały na terenach płaskich i suchych, lasy na wyniesieniach, przy dużym udziale mokradeł i bagien.

Znaczny rozwój osadnictwa nastąpił w XIX wieku. Powstawały rozległe dobra z ośrodkiem w Dzierzgowie, w którym również utworzona została parafia. Przybywały osady w okolicach drobnoszlacheckich.

Zmiany przyniósł XV wiek, kiedy zaczęły powstawać osady na prawie niemieckim (chełmińskim). W tym czasie ożywiło się funkcjonowanie szlaku na północ, do Janowa, które sprzyjało rozwojowi gospodarczemu Dzierzgowia. Rozpowszechniła się gospodarka folwarczna, prowadząca do wydzielenia się przestrzennego wsi i oddzielnego zespołu folwarcznego. Powiększały się obszary pól, kosztem karczowania lasów i powstawały nowe wsie (np. Żaboklik).

Z tych czasów przetrwały prawdopodobne przestrzenie pól, chociaż rozplanowanie ich rozłogów zostało w późniejszych wiekach zmienione.

Zasadnicze zmiany krajobrazu kulturowego zaistniały po uwłaszczeniu chłopów w 1868 roku. W wyniku parcelacji majątków zaczęły powstawać nowe jednostki osadnicze o rozluźnionej zabudowie. Zagęszczała się również zabudowa już istniejących wsi. W tym okresie rozpowszechniła się zabudowa kolonijna. Pod koniec XIX wieku zaczęły powstawać ogrody i parki przy dworach i gospodarstwach drobnoszlacheckich.

Po I wojnie światowej nastąpiła faza przekształcenia krajobrazu kulturowego. Dokonano znacznych parcelacji majątków, w wyniku czego powstawały nowe miejscowości. Następował dalszy rozwój zabudowy kolonijnej, w wyniku czego zacierały się granice między poszczególnymi jednostkami osadniczymi. Oprócz parcelacji przeprowadzono też komasacje. Coraz częściej wznoszono zabudowę z materiałów niepalnych oraz realizowano melioracje osuszające łąki.

W 1939 roku na południu zaczęto wznosić system umocnień, w których dominowały umocnienia ziemne, zniwelowane w okresie powojennym.

W okresie II wojny światowej teren gminy zamieniony został w poligon, ludność została prawie całkowicie wysiedlona, tylko w Dzierzgowie pozostała część mieszkańców. W chwili obecnej brak jest śladów inwestycji niemieckich na terenie gminy.

Po roku 1945 nastąpiła kolejna faza przekształceń krajobrazu, polegająca na dewastacji dóbr kultury. W zakresie wielkoprzestrzennym nie następowały zasadnicze zmiany, nie powstawały nowe jednostki osadnicze, tylko rozbudowano już istniejące, zwłaszcza tam, gdzie likwidowano folwarki. Nastąpił całkowity ich zanik, co trwale okaleczyło historyczną przestrzeń większości wsi folwarcznych. W chwili obecnej nie ma już szans przywrócenia ich w krajobrazie kulturowym.

W latach 60-tych wykonano meliorację rzeki Orzyc i innych cieków oraz znacznej części mokradeł, które stały się łąkami pozbawionymi swej właściwej roślinności.

Lasy poddane zostały planowej gospodarce, a zalesienie wzgórz morenowych spowodowało zanik małych miejscowości jak: Brzozowo Baraki, Wólka Brzozowska i Brzozowo Ulaski.

Wzbogaceniu uległa sieć drogowa, wzrosła liczba dróg o nawierzchni utwardzonej. Zanikło całkowicie budownictwo drewniane, a jego miejsce zajęły typowe budynki o geometrycznych kształtach prostopadłościanu. W ostatnim czasie widać dążenie do tworzenia innej zabudowy, jednakże są to próby nieudane, gdyż jej architektura nie nawiązuje do krajobrazu i lokalnej historii.

Lokalny krajobraz kulturowy należy do najlepiej zachowanego w skali Północnego Mazowsza, nie posiada większych zagrożeń, a peryferyjne położenie gminy powinno stać się atutem jej rozwoju.

2. Zabytkowe układy przestrzenne.

W zasadzie wszystkie miejscowości i zespoły budowlane są dowodami ewolucji sposobu kształtowania wiejskich układów przestrzennych.

Cenny zabytkowy układ przestrzenny posiada wieś **Dzierzgowo**, która pod koniec XIX wieku przekształciła się ze wsi gminno – parafialnej w ośrodek o formach małomiasteczkowych.

Historyczne miejscowości gminy dzielą się na dwa typy, tj. wsie **folwarczne** i wsie **drobnoszlacheckie**. Do wsi folwarcznych o najlepiej zachowanych ogólnych kompozycjach przestrzennych należy: **Dzierzówek, Szumsk, Pęcherze, Brzozowo Maje, Kitki, Zawady, Szpaki i Rzęnowo**.

Zabudowa drobnoszlachecka reprezentowana jest w dwu odmianach. Jedną, to niewielkie zespoły luźno zestawionych zagród, drugą natomiast tworzą bezporządkowe, wielodrożne wsie, przypominające wsie włościańskie.

Do pierwszej grupy należą wsie w drobnoszlacheckiej okolicy Tańsk, druga natomiast zdominowała okolice Brzozowa.

Najtrudniejszym problemem są wiejskie chałupy drewniane i budynki gospodarcze, będące nieodłącznym elementem charakteru Mazowsza. Te ginące relikty kultury materialnej są najbardziej zagrożone. Większość z nich została wybudowana w I połowie XX wieku. Nowoczesne budownictwo związane z poprawą warunków mieszkaniowych powoduje ich opuszczanie i postępujące niszczenie. Należy rozważyć możliwość ocalenia najcenniejszych obiektów przez utworzenie regionalnego skansenu. Takie rozwiązanie mogłoby przynieść korzyści gminie podnosząc jej atrakcyjność turystyczną. Największa ilość takich budynków występuje w **Dzierzowie** (32), **Szumsku** (16), **Nowym Brzozowie** (14), **Kamieniu** (6), **Zawadach** (5).

Teren gminy nie posiada budynków o charakterystycznym zdobnictwie, czy szczególnych formach zabudowy odróżniających go od innych regionów kraju.

Do zabytkowych zespołów przestrzennych należą również pozostałości systemu obronnego powstałego w 1939 roku, tzw. „pozycji rzęnowskiej” umocnień ziemnych, a ponadto nie został dokładnie rozpoznany.

Do obiektów wpisanych do **rejstru zabytków** należy **kościół parafialny w Dzierzowie** p. w. Wniebowzięcia NMP z XVI wieku, przebudowany w XIX wieku, wraz z terenem cmentarza kościelnego i zielenią cmentarną.

Zabytkowe założenia zieleni są również integralnym elementem dziedzictwa kulturowego. Gmina w zakresie ilości tych zabytków należy do najuboższych na Mazowszu. Przyczyną takiego stanu było wyniszczenie skonfiskowanych po II wojnie światowej majątków ziemskich. Aktualnie zachowane są tylko dwa założenia parkowe **wpisane do rejestru zabytków** tj.:

- **park zabytkowy w Dzierzówku** o powierzchni ok. 2,39 ha, w tym ok. 0,02 ha stawu,

bardzo zdewastowany,

- **park zabytkowy w Rzęgnowie** kształtowany w obecnej postaci w XIX wieku, częściowo zniszczony w trakcie budowy szkoły i zabudowy mieszkaniowej, o powierzchni ok.4,94 ha, w tym ok. 0,31 ha stawy.

Konieczne są natychmiastowe działania powstrzymujące postępującą dewastację i możliwie szybkie podjęcie działań leczniczych i rewaloryzacyjnych. Należy przyjąć zasadę, że usuwanie zadrzewień wynikać może z niezbędnej konieczności. Zadaniem docelowym jest przywrócenie pełnych walorów dawnym kompozycjom parkowym oraz otoczenie ich ciągłą i właściwą opieką. Należy dokonać analizy układów zieleni wpisanych do rejestru zabytków w celu określenia faktycznego zasięgu wszystkich dawnych elementów składowych.

Zespoły i obiekty objęte ochroną konserwatorską:

- obszary dawnych zespołów dworskich w **Dobrogostach, Dzierzgowie, Dzierzgowku, Łączynie Starym, Pęcherzach, Rzęgnowie, Szpakach, Zawadach**, a pod względem prowadzenia prac ziemnych (ewentualne znaleziska archeologiczne) obszary dawnych zespołów dworskich w **Brzozowie Łęgu, Brzozowie Majach, Brzozowie Nowym, Choszczewce, Kamieniu, Kitkach, Krerach, Szumsku i Żabokliku**,
- **wieś Dzierzgowo**, w zakresie wszelkich działań inwestycyjnych, z uwagi na jej lokalne walory historyczne i funkcjonalne oraz skupienie obiektów o walorach zabytkowych.

Ze względu na posiadane walory historyczne zaleca się wykonanie **studiów historyczno – kulturowych dla Rzęgnowa, Szumska i Zawad**.

W zespołach dworskich zasadą jest utrzymanie jednolitości własnościowej, a w przypadkach dokonanych już podziałów, dążenie do scalania rozumianego jako działanie rewaloryzacyjne.

3.Zabytkowe założenia zieleni

Podstawowym problemem jest powstrzymanie dewastacji pozostałości parków i ogrodów dworskich. Oprócz parków wpisanych do rejestru zabytków istnieją pozostałości **zabytkowych założeń zieleni w Brzozowie Majach, Dzierzgowie,**

Szpakach, Szumsku, Zawadach i Koziorowie. Konieczna jest ocena ich stanu zachowania i możliwości odtworzenia dawnej kompozycji. Pod ochroną znajdują się również pozostałości historycznych zadrzewień przy drogach oraz zagrodach drobnoszlacheckich, które należy uzupełnić o nowe nasadzenia.

4. Zabytkowe cmentarze

Ta grupa zabytków należy do najbardziej złożonych, gdyż kumuluje różne elementy tj. nagrobki, krzyże, bramy, ogrodzenia, kaplice, zieleń oraz walory niematerialne, czyli religijne i historyczne.

Zabytkowe cmentarze w gminie Dzierzgowo to:

- **cmentarz parafialny rzymsko – katolicki w Dzierzgowie** powstały ok. połowy XIX wieku o powierzchni 1,56 ha – wpisany do rejestru zabytków,
- **cmentarz wojenny**, prawdopodobnie z okresu I wojny światowej w **Kitkach**, przy południowym skraju drogi do Szumska, o powierzchni ok. 20 m, (obecnie młodnik sosnowy, bez żadnych śladów pochówków),
- **cmentarz wojenny w Rzęgnowie**, na południowy zachód od parku dworskiego, obecnie kępa samosiewów młodych klonów i bzów na powierzchni ok. 100 m², z fragmentami płyt inskrypcyjnych.

Dotychczas nie udało się zlokalizować wiejskich cmentarzy epidemicznych, które sytuowano w znacznej odległości od wsi i najczęściej oznaczano charakterystycznymi krzyżami - „cholerycznymi”. Cmentarze te są potencjalnymi obszarami chronionymi, wyłączonymi z użytkowania.

5. Zabytkowe drogi

Ta grupa kultury wymaga uwagi, głównie z powodu tendencji do zanikania szlaków tracących na znaczeniu. Tymczasem są one ważne, jako dokumenty dawnych stosunków przestrzennych, jak również winny uzasadnić planowany rozwój osadnictwa i służyć organizacji ruchu turystycznego.

Na terenie gminy bardzo dobrze zachował się przebieg głównych dróg wykształconych w okresie średniowiecza i nie uległ zasadniczym zmianom.

Do zabytkowych dróg należą:

- Grudusk – Janowo, przez Szumsk i Dzierzgowo,
- Dzierzgowo – Międzyłes – Cichowo – Krzynowłoga Mała,
- Brzozowo Łęg – Grabowo,
- Dzierzgowo – Wieczfnia Kościelna,

Przebieg tych dróg podlega ochronie wraz z ewentualnym zadrzewieniem.

6. Zabytki archeologiczne

Teren gminy nie został w całości przebadany metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski, dlatego brak jest dokładnych informacji o lokalizacji stanowisk archeologicznych. Rozpoznanie odbywa się w trakcie badań archeologicznych metodą odkrywkową, a także prowadzenia ziemnych robót budowlanych.

W uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków pomija się ewidencję poszczególnych stanowisk archeologicznych z uwagi na ich bezpieczeństwo. Stanowiska te zostały oznaczone na rysunku „Studium” jako obszary chronione. Pełną informację o znanych stanowiskach archeologicznych posiada Delegatura Służby Ochrony Zabytków w Ciechanowie i może ją udostępnić wyłącznie w celach służbowych lub naukowych. Wyjątkiem od tej zasady są stanowiska **wpisane do rejestru** zabytków, dokładnie oznaczone tj.:

- **cmentarzisko wielowarstwowe w Łączynie Starym,**
- **grodzisko wczesnośredniowieczne w Tańsku – Przedborach.**

Bogatą warstwę kulturową posiadają również obszary po zanikłych zespołach dworskich, zwłaszcza te nie zdewastowane przez nową zabudowę. Należą do nich: **Dobrogosty, Brzozowo Łęg, Brzozowo Maje, Brzozowo Nowe, Choszczewka, Dzierzgowo, Kitki, Krery, Łączyno Stare, Pęcherze, Ruda, Szpaki, Żaboklik.** Są to potencjalne stanowiska archeologiczne i podstawową zasadą ich ochrony jest zachowanie obecnego stanu oraz niedopuszczenie do samowolnych działań.

7. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome są to godne zachowania, posiadające wartość historyczną obiekty techniki (maszyny, narzędzia, pojazdy), krzyże kapliczki przydrożne, nagrobki i inne obiekty świadczące o dawnej kulturze.

Do zabytków ruchomych na terenie gminy należą:

- wyposażenie kościoła parafialnego w Dzierzgowie (w rejestrze zabytków),
- najważniejsze nagrobki na cmentarzu parafialnym w Dzierzgowie,
- pomnik ks. M. Chodubskiego na cmentarzu przykościelnym,
- pomnik Naczelnika Tadeusza Kościuszki w Dzierzgowie z 1922 r.
- liczne krzyże i kapliczki przydrożne o formach charakterystycznych dla Mazowsza,
- żeliwna skrzynia kasowa z Białogonu, z połowy XIX wieku, przechowywana w Urzędzie Gminy w Dzierzgowie,
- liczne przedmioty służące w gospodarstwach domowych np. maszyny rolnicze, urządzenia, ubiory itp.,
- dokumenty, fotografie i inne pamiątki.

8. Kultura niematerialna

Ta część środowiska kulturowego nie jest jeszcze dostatecznie zbadana, z uwagi na małe dotąd zainteresowanie tą dziedziną oraz jej celowe niszczenie przez poprzedni system polityczny. Posiada jednak ogromne znaczenie dla naszego dorobku kulturowego, dlatego winna być przedmiotem szczególnej uwagi samorządu, świadcząc o lokalnej historii. To właśnie kultura niematerialna decyduje o naszej tożsamości i prowadzi do materialnych realizacji. Najdawniejszym i najtrwalszym jej elementem jest religia katolicka. Praktycznie na tym terenie nie pozostawiły śladów inne wierzenia i religie.

Obecnie niemal całkowitemu zatarciu uległy różnice kulturowe wynikające z przynależności do różnych grup społecznych, zupełnie zanikła kultura dworów, trudno też dostrzec różnice między potomkami drobnej szlachty i włościan. Obyczajowość zbiorowości i rodzina uległy ujednoczeniu, pod wpływem środków

masowego przekazu, kultywujących wzorce oderwane od lokalnej tradycji, a często i zagraniczne.

Ważnym elementem kultury niematerialnej jest nazewnictwo, które obejmuje okres od XII wieku. Należy dążyć do zachowania i utrwalenia nazewnictwa, zwłaszcza jednostek osadniczych już nie istniejących. Przy tworzeniu nowych zespołów zabudowy należy stosować historyczne lub topograficzne nazwy. Czynnie kultywować należy pamięć o lokalnych, historycznych wydarzeniach i wybitnych postaciach związanych z terenem obecnej gminy. Należy do nich słynny ród Dzierzgowskich, ks. M. Chodubski, a do wydarzeń historycznych – walki w 1939 roku na „pozycji Dzierzgowskiej”.

Utworzenie w okresie II wojny światowej przez okupanta ogromnego poligonu na obszarze Mława – Przasnysz spowodowało prawie całkowite wysiedlenie mieszkańców tego terenu. Brak jest informacji historycznej i badań dotyczących losów wysiedlonej ludności, jak również działalności realizowanej przez okupantów na tym terenie, dlatego lukę tę należy uzupełnić.

Z faktów historycznych na uwagę zasługuje również powstanie styczniowe, wojna polsko – bolszewicka w 1920 r. i I wojna światowa.

IV. UWARUNKOWANIA ROZWOJU GMINY

1. Uwarunkowania przyrodnicze

- Gmina Dzierzgowo leży na Wyniesieniach Mławskich, o glebach dobrych i bardzo dobrych, III i IV klasy bonitacyjnej, przekraczających 50% powierzchni użytków rolnych.
- Część zachodnia gminy włączona jest w obszar chronionego krajobrazu zatwierdzony Uchwałą nr 59/X/90 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Ciechanowie z 23 kwietnia 1990 r. z późniejszymi zmianami.
- Teren całej gminy w roku 1994 został włączony do obszaru funkcjonalnego „Zielone Płuca Polski”, który obejmuje północno – wschodnią część kraju.
- Obszar gminy leży w zlewni rzeki Narwi. Wody powierzchniowe z przeważającej części zbiera rzeka Orzyc, która jest prawobrzeżnym dopływem rzeki Narwi.
- Rozległa dolina rzeki Orzyc, w oparciu o kryteria programu CORINE została zaklasyfikowana jako ostoja przyrody, co umożliwia włączenie tego rejonu do europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000.
- Kompleks lasu położony we wschodniej części gminy jest fragmentem obszaru leśnego przechodzącego na teren gmin: Janowo, Chorzele, Krzynowłoga Mała i należy do Nadleśnictwa Przasnysz.
- Na terenie gminy projektowane są dwa rezerваты przyrody tj.: „Brzozowo Maje” i „Ostrów”.
- Rozporządzenie Wojewody Ciechanowskiego Nr 32/97 z dnia 3 grudnia 1997 r. uznano pięć obszarów cennych przyrodniczo za użytki ekologiczne.

2. Powiązania w zakresie infrastruktury technicznej

- Gmina posiada korzystne powiązania w układzie dróg wojewódzkich poprzez drogę wojewódzką nr 616 Ciechanów – Grudusk – Rembielin (Chorzele) oraz 7 dróg powiatowych zapewniających połączenia z drogami powiatowymi i otaczającymi teren.
- Obsługę telekomunikacyjną realizuje Telekomunikacja Polska S.A. w Ciechanowie

- Zaopatrzenie w energię elektryczną odbywa się z krajowego systemu energetycznego za pośrednictwem Zakładu Energetycznego w Płocku, Rejon Energetyczny Ciechanów.

2.Powiązania w zakresie usług publicznych i komercyjnych

- Gmina posiada powiązania z miastem powiatowym Mławą w zakresie usług publicznych, w tym leczenia zamkniętego i specjalistycznego, administracji samorządowej, szkolnictwa ponadpodstawowego, sądownictwa i policji. Powiązania w zakresie usług komercyjnych, zwłaszcza handlu artykułami przemysłowymi trwałego użytkowania, skupu surowców rolnych oraz ich bezpośredniej sprzedaży na targach, usług rzemieślniczych, napraw i innych. Powiązania w zakresie usług kultury tj. Powiatowy Dom Kultury, kino, imprezy kulturalne, Powiatowa Biblioteka Publiczna.
- Powiązania z miastem Ciechanowem w zakresie administracji rządowej, samorządowej, szkolnictwa ponadpodstawowego i wyższego, telekomunikacji energetyki.
- Wielowiekowe powiązania gmina posiada również z miastem Przasnyszem w zakresie usług komercyjnych i szkolnictwa ponadpodstawowego.

2.Uwarunkowania prawne

Uprawnienia samorządowe gminy wynikają z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz z Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. Nr 16, poz. 95 z późniejszymi zmianami). Skarb Państwa reprezentowany przez organy administracji rządowej przekazał samorząd terytorialny część mienia państwowego, w tym nieruchomości i mienie ruchome. Gminy zostały wyposażone w znaczny majątek, w którym najważniejszy składnik stanowią grunty. Przekazanie nieruchomości nastąpiło przez komunalizację.

Równoległe z procesem komunalizacji rozpoczęło się uwłaszczenie osób prawnych nieruchomości, które dotychczas były w ich zarządzie lub użytkowaniu,

co dokonano na podstawie Ustawy z dnia 29 września 1990 r. o „Zmianie ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczeniu nieruchomościami” z późniejszymi zmianami, Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 marca 1999 r. zawierające przepisy wykonawcze dotyczące uwłaszczenia. Dało to szerokie możliwości dotyczące zawłaszczenia nieruchomości będących w gestii podmiotów i instytucji zarządzających. Te akty prawne dały gminom dodatkową możliwość komunalizacji, a tym samym pozyskania majątku na rzecz samorządu terytorialnego. Skarb Państwa powołał Agencję Własności Skarbu Państwa powierzając jej wykonywanie na jego rzecz prawa własności i innych praw rzeczowych. Agencja Własności Skarbu Państwa może w drodze umowy przekazać na własność gminie nieruchomości przeznaczone na cele infrastrukturalne służące do wykonania zadań własnych gminy.

Dochody budżetowe gminy reguluje ustawa o gospodarce finansowej z dnia 10 grudnia 1993 r. (Dz. U. Nr 129, poz. 600 z późniejszymi zmianami), określając dochody własne gmin, udziały w podatkach stanowią dochody budżetu państwa, dotacje, subwencję, ogólną i wyrównawczą.

W związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa ustawa z dnia 29 grudnia 1998 r. (Dz. U. Nr 162 poz. 1126) wprowadza zmiany w regulacji części przepisów dotyczących powołania nowych szczebli samorządowych tj. powiatów i województw. Zmiany w ustawach szczegółowych podzieliły obowiązki i kompetencje zlikwidowanych Urzędów Rejonowych przekazując je starostom, zarządom gmin lub sporadycznie wojewodom.

V. SIEĆ OSADNICZA

Sieć osadnicza gminy charakteryzuje znaczne rozdrobnienie i rozproszenie. Większość jednostek osadniczych (około 89%) stanowią jednostki małe w tym:

- do 50 mieszkańców – 41%,
- 51 – 100 mieszkańców – 33%,
- 101 – 200 mieszkańców – 15%,
- powyżej 200 mieszkańców – 11%.

Do najliczniejszej grupy małych jednostek osadniczych należą dawne wsie drobnoszlacheckie, charakteryzujące się jednocześnie rozproszoną zabudową mieszkaniową. Są to: Brzozowo Czary, Brzozowo Utraty, Pęcherze, Pobodze, Sosnówka, Tańsk Chorążę, Tańsk Grzymki, Tańsk Kęsocha, Tańsk Kiernozy, Tańsk Przedbory, Tańsk Umiotki, Kolonia Choszczewka, Szpaki i Stare Brzozowo.

Funkcję ośrodka gminnego pełni wieś Dierzgowo, która liczy 650 osób, zamieszkałych w 217 mieszkaniach, w tym około 50% w zabudowie jednorodzinnej.

W skład sołectwa wchodzi również Koziorowo, Wykowo, Zawodzie.

Do urządzeń obsługi ludności należy Urząd Gminy, Urząd Stanu Cywilnego, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Dzielnicowy Komisariat Policji, Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „DZIERZGO – MED”, szkoła podstawowa, gimnazjum, kościół wyznania rzymsko – katolickiego wraz z cmentarzem parafialnym.

Do usług komercyjnych należą sklepy spożywcze, spożywczo – przemysłowe, przemysłowe, apteka, lecznica dla zwierząt, usługi budowlane, transportowe, mechanika pojazdowa, piekarnia i przetwórstwa mięsnego.

Sieć zakładów produkcyjnych i usługowych nie jest wystarczająco rozwinięta. Brak jest zakładów drobnej i średniej przedsiębiorczości, tworzących miejsca pracy dla mieszkańców gminy.

Ośrodek gminny położony w zasięgu oddziaływania dróg powiatowych i gminnych charakteryzuje się małomiasteczkowym, wytworzonym od wieków, trwałym układem przestrzennym.

Zgodnie z „miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego gminy” do miejscowości o podstawowym programie obsługi należy Nowe Brzozowo

i Rzęgnowo.

Nowe Brzozowo – jest wsią podstawową, leżącą w zasięgu oddziaływania drogi powiatowej nr 316, zamieszkałą przez 70 osób w 30 mieszkaniach zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonuje szkoła podstawowa, sklep spożywczy, usługi stolarskie, kaplica rzymsko – katolicka.

Rzęgnowo – w skład sołectwa wchodzi również Kostusin; jest wsią podstawową, zamieszkałą przez 368 osób w 103 mieszkaniach zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonuje szkoła podstawowa, 2 sklepy spożywczo – przemysłowe, zakład produkcyjno – handlowy, usługi leśne, lecznica dla zwierząt, usługi transportowe, OSP, Przedsiębiorstwo Usługowo Handlowe “ATKA” Sp.C.

Pozostałe jednostki osadnicze są wsiami produkcyjnymi. Należą do nich:

Brzozowo Czary – wieś produkcyjna, bez usług, którą zamieszkuje 56 mieszkańców w siedliskowej zabudowie rolniczej.

Brzozowo Dąbrówka – jest wsią produkcyjną, bez usług, którą zamieszkuje 62 mieszkańców w 13 mieszkaniach zabudowy rolniczej.

Brzozowo Łęg – jest wsią produkcyjną, bez usług, którą zamieszkuje 106 mieszkańców w 27 mieszkaniach zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej.

Brzozowo Maje – jest wsią produkcyjną, która zamieszkuje 93 mieszkańców w 28 mieszkaniach zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Istnieją usługi budowlane – firma „Agata”.

Choszczewka – jest wsią produkcyjną, bez usług, która liczy 79 mieszkańców zamieszkałych w siedliskowej zabudowie zagrodowej i nierolniczej zabudowie jednorodzinnej.

Dobrogosty – w skład sołectwa wchodzi również Wydrzywilk, Grabnik, Ogonki i Sosnówka. W 70 mieszkaniach siedliskowej zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej zamieszkuje łącznie 230 mieszkańców. Funkcjonuje sklep przemysłowy, usługi transportowe, strażnica OSP, Firma handlowa Spółka z o. o. „Mega”.

Dzierżówek – jest wsią produkcyjną, zamieszkałą przez 152 mieszkańców w 36 mieszkaniach zabudowy zagrodowej i zabudowy nierolniczej. Funkcjonują usługi transportowe i handel obwoźny.

Kamień – jest wsią produkcyjną, bez usług, zamieszkałą przez 126 mieszkańców

w 23 mieszkaniach siedliskowej zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonują usługi transportowe, dekarstwo i blacharstwo, sklep spożywczo – przemysłowy.

Kitki – są wsią produkcyjną, którą zamieszkuje 193 mieszkańców w 42 mieszkaniach siedliskowej zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonują 2 sklepy przemysłowe, strażnica OSP.

Krery – są wsią produkcyjną, którą zamieszkuje 90 mieszkańców w 21 mieszkaniach zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonuje firma “KAMYCZEK”, handel obwoźny artykułami przemysłowymi.

Kurki – są wsią produkcyjną, bez usług, zamieszkałą przez 24 mieszkańców w 9 mieszkaniach zabudowy zagrodowej.

Międzyleś – jest wsią produkcyjną, którą zamieszkuje 119 mieszkańców w 29 mieszkaniach zabudowy rolniczej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonuje sklep spożywczy, usługi transportowe, handel obwoźny artykułami przemysłowymi i rolnymi.

Nowe Łączyno – jest wsią produkcyjną, bez usług, którą zamieszkuje 73 mieszkańców w 13 mieszkaniach zabudowy zagrodowej.

Pęcherze – w skład sołectwa wchodzi również Pobodze; łącznie zamieszkane przez 62 mieszkańców w 22 mieszkaniach zabudowy zagrodowej. Funkcjonują usługi transportowe i mechanika samochodowa.

Ruda – jest wsią produkcyjną, zamieszkałą przez 63 mieszkańców w 20 mieszkaniach rolniczej zabudowy zagrodowej. Funkcjonują usługi transportowe, firma handlowo-usługowa „DREWBAN” Sp.C.

Stare Brzozowo – w skład którego wchodzi Brzozowo Ulaski, Brozowo Utraty; zamieszkuje łącznie 132 mieszkańców w zabudowie zagrodowej. Istnieją usługi budowlane i wykończeniowe.

Stare Łączyno – jest wsią produkcyjną, bez usług, którą zamieszkuje 41 mieszkańców w 12 mieszkaniach zabudowy zagrodowej.

Stegna – jest wsią produkcyjną, zamieszkałą przez 97 mieszkańców w 24 mieszkaniach rolniczej zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonuje zakład usług leśnych, sklep wielobranżowy.

Szumsk – w skład którego wchodzi również Szumsk Sodo; jest wsią produkcyjną, zamieszkałą przez 380 mieszkańców w 102 mieszkaniach zabudowy zagrodowej

i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Funkcjonuje sklep spożywczy, usługi murarskie, ogólnobudowlane, instalatorstwo sanitarne i usługi transportowe.

Tańsk Przedbory – w skład którego wchodzi również Tańsk Chorążę, Tańsk Grzymki, Tańsk Kęsocha, Tańsk Kiernozy, Tańsk Umiołki; zamieszkuje łącznie 164 mieszkańców w 42 mieszkaniach w zabudowie rolniczej i nierolniczej zabudowie jednorodzinnej. Funkcjonuje szkoła podstawowa, usługi handlowe, remontowo-budowlane, transportowe.

Wasily – są wsią produkcyjną, bez usług, którą zamieszkuje 59 mieszkańców w 42 mieszkaniach zabudowy zagrodowej.

Zawady – w skład których wchodzi Kolonia Choszczewka i Szpaki; zamieszkuje łącznie 244 mieszkańców w 63 mieszkaniach rolnej zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej. Istnieje sklep spożywczo – przemysłowy, handel obwoźny, usługi transportowe.

Żaboklik – jest wsią produkcyjną, którą zamieszkuje 73 mieszkańców w 19 mieszkaniach zabudowy zagrodowej i nierolniczej zabudowy jednorodzinnej.

Większość jednostek osadniczych cechują ujemne zjawiska, jak: spadek liczby ludności, brak ruchu budowlanego i pozarolniczej działalności gospodarczej. W ostatnim okresie 12 lat zanotowano spadek liczby mieszkańców w 20 miejscowościach.

Niski poziom aktywności gospodarczej gminy spowodowany jest jej niekorzystnym położeniem z dala od ważnych szlaków komunikacyjnych i ośrodków przemysłowych. Przez jej teren nie przebiegają drogi o znaczeniu krajowym. Powiązania poszczególnych jednostek osadniczych z układem zewnętrznym zapewniają drogi powiatowe i gminne.

Do liniowych urządzeń infrastruktury technicznej należą linie elektroenergetyczne, telekomunikacyjne i sieć wodociągowa.

W północnej części gminy rozwija się tendencja zmiany funkcji zagród, z funkcji rolniczej na zabudowę lotniskową dla mieszkańców aglomeracji warszawskiej. Takie postępowanie wymaga zmiany funkcji terenu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

VI. LUDNOŚĆ

1. Przemiany demograficzne i strukturalne

Na koniec 2000 roku gminę Dzierzgowo wg danych Urzędu Statystycznego w Ciechanowie zamieszkiwało 3729 osób. Średnio na 1 km² przypadało 24 osoby, co jest ponad 5-krotnie niższe niż średnia w kraju – 124 osoby/km². Od roku 1978 liczba mieszkańców obniżyła się o 594 osoby tj. o 13,7% (tablica nr1,4). W latach 1988 – 2000 wystąpił spadek liczby mieszkańców w 20 miejscowościach. Największy spadek ludności wystąpił w Dobrogostach (-28), Nowym Brzozowie (-23), Rudzie (-23) i Rzęgnowie (-14). Po 12 osób ubyło w Dzierzgowie, Tańsku Przedborach i Szumsku oraz w Kurkach (-11) i Choszczewce (-10). W 11 miejscowościach gminy spadek mieszkańców wynosił od (-2) do (-8) osób. Wzrost liczby ludności odnotowało 7 miejscowości. Najwięcej osób przybyło w Krerach (+14), Kamieniu (+9), Kitkach (+9), Starym Brzozowie (+8) i Wasiłach (+6).

Utrzymujący się w ostatnim 20-leciu spadek liczby mieszkańców gminy spowodowany był obniżającym się przyrostem naturalnym i ujemnym saldem migracji (tablice nr 2, 3). W ostatnich latach liczba zgonów przewyższa liczbę urodzeń dając ujemny przyrost naturalny. Obserwuje się wzrost odpływu ludności przy malejącym napływie. O takim stanie zdecydowała sytuacja gospodarcza i trudności w znalezieniu pracy. Zatrzymanie odpływu ludności stawia przed gminą problem tworzenia nowych miejsc pracy w sferze poza rolnictwem. Pozostanie ludzi młodych, wykształconych i przedsiębiorczych podnosi szansę jej rozwoju, dlatego ważna jest pomoc w zagospodarowaniu istniejących zasobów pracy.

2. Struktura wieku i płci

Ludność gminy charakteryzuje się wysokim wskaźnikiem grupy przedprodukcyjnej – 27,7% (0 – 17 lat) który jest wyższy od średniej dla woj. Mazowieckiego – 22,7% i dla powiatu mławskiego – 27%.

Ludność w grupie produkcyjnej stanowi 52,3% całej populacji i jest niższa

od średniej dla województwa – 60,8% i powiatu – 57,5%. W roku 2000 w grupie produkcyjnej było 1923 osoby z tego 68,5% w wieku mobilnym (18 – 44 lata).

Ludność w wieku poprodukcyjnym wynosi 737 osób, co stanowi 20,0% ogólnej liczby mieszkańców gminy. Wskaźnik ten znacznie przewyższa średni udział w województwie – 16,5% i powiecie – 15,5%. Gmina Dzierzgowo charakteryzuje się wysokim udziałem grup nieprodukcyjnych, gdzie na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada 91 osób (województwo – 65, powiat – 74 osoby).

Znaczenie od średniej krajowej odbiega wskaźnik feminizacji. Średnio na 100 mężczyzn przypada 97 kobiet (kraj – 105). Wskaźnik ten jest znacznie niższy w grupie produkcyjnej i wynosi 74 kobiety na 100 mężczyzn. Sytuacja taka prowadzi do spadku zawieranych małżeństw i pozostawia w gospodarstwach rolnych samotnych mężczyzn (tablica nr 6).

3. Wykształcenie

Niekorzystnie przedstawia się struktura wykształcenia użytkowników indywidualnych. Wykształcenie wyższe posiada – 0,4%, policealne – 0,1%, średnie – 14,4%, zasadnicze zawodowe – 38,5%, podstawowe – 42,0% i podstawowe nie ukończone – 4,6%. Ogółem 85,1% użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych posiada wykształcenie podstawowe i zasadnicze zawodowe. Wykształcenie średnie i wyższe posiada 14,9% rolników. Przygotowanie rolnicze ma 186 rolników, co stanowi 28,6% użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych.

Poziom wykształcenia ludności w wieku 15 lat i więcej zamieszkałej w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego jest zbliżony. Wykształcenie wyższe posiada – 0,7% ludności, policealne – 0,5%, średnie zawodowe i ogólnokształcące – 13,1%, zasadnicze zawodowe i podstawowe – 78,9%.

wykres

4.Zasoby pracy i źródła utrzymania ludności

Podstawowe zasoby pracy stanowi grupa ludności w wieku 18 – 59 kobiety i 18 – 64 mężczyźni. Ogółem do tej grupy na koniec roku zalicza się 1,9 tys. osób. W gospodarce narodowej (bez indywidualnych gospodarstw rolnych) pracowało około 200 osób tj. zaledwie 10,0% ludności gminy w wieku produkcyjnym. Wskaźnik pracujących w gospodarce narodowej na 1000 mieszkańców jest niski i wynosi 54 osoby (woj. mazowieckie 272 osoby).

Większość ludności czynnej zawodowo w gminie związana jest z pracą w gospodarce rolnej. Ludność w wieku 15 lat i więcej mieszkająca w gospodarstwach domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (wg Powszechnego Spisu Rolnego 1996 r.) wynosiła 2445 osoby z tego pracujących 2041 osób tj. 80,2% ludności gminy (tablica nr 8). W tej grupie 229 osób pracowało w gospodarstwach od

0,1 do 1,0 ha zwanych działkami rolnymi.

W swoim gospodarstwie o powierzchni powyżej 1,0 ha pracowało 1592 osób. Poza swoim gospodarstwem rolnym pracowało 220 osób. W tym czasie zarejestrowane były 22 osoby bezrobotne i 482 osoby bierne zawodowo. Współczynnik aktywności zawodowej, obliczony jako udział osób aktywnych zawodowo do całej grupy wynosi 80,2.

Średnio na 100 ha użytków rolnych przypada 21 osób pracujących, kraj – 22 osoby.

Pod względem utrzymania ok. 90% ludności gminy stanowią mieszkańcy gospodarstw domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego. Z pracy w swoim gospodarstwie rolnym utrzymywało się 68,2% właścicieli gospodarstw, poza swoim gospodarstwem rolnym 10,5%, z niezarobkowych źródeł (np. emerytura, renta) 21,3%. Niewielka liczba miejsc pracy poza rolnictwem oraz trudności w znalezieniu zatrudnienia poza gminą powoduje utrzymujące się bezrobocie.

5. Bezrobocie

W okresie ostatniego 10-lecia liczba zarejestrowanych bezrobotnych przekracza 300 osób, co stanowi około 17% ludności w wieku produkcyjnym. W roku 1996 wprowadzone zostały przepisy prawne regulujące zasady korzystania z zasiłków (tablica nr 9). Prawa do zasiłku nie posiada ponad 80% wszystkich zarejestrowanych bezrobotnych. Powyżej 1 roku bez pracy pozostaje około 70% bezrobotnych. Wśród zarejestrowanych, około 5% stanowią absolwenci. Wyjazdy młodych w poszukiwaniu pracy do innych rejonów, pogłębia migrację z gminy.

Utrzymujące się bezrobocie wynika z niedostatecznego rozwoju drobnej i średniej przedsiębiorczości, braku usług i rzemiosła oraz trudności w znalezieniu pracy w sąsiednich miastach i gminach. Rozwój usług i przemysłu przetwórczego umożliwi zagospodarowanie lokalnych surowców dając jednocześnie nowe miejsca pracy.

VII. JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW

1. Mieszkalnictwo

Zasoby mieszkaniowe gminy Dzierzgowo na koniec 2000 roku wynosiły 1023 mieszkania, z czego około 21% znajdowało się w ośrodku gminnym.

Liczbę mieszkań ich strukturę według wieku, materiału ścian zewnętrznych oraz form zabudowy przedstawiają tablice nr 10 i 11.

Przeważająca część zasobów mieszkaniowych tj. około 85% pochodzi z okresu 1945 – 2000, w tym 50% z lat 1945 – 1970 i 20% z lat 1971 – 1979. Zasoby powstałe w latach 1987 – 2000 stanowią zaledwie 3%, a zasoby pochodzące sprzed 1945 r. wynoszą 15%. Najwyższy odsetek budynków mieszkalnych pochodzących sprzed 1918 r. występuje w Krerach (62%), Brzozowie Łęgu (30%), Brzozowie Majach (36%), Brzozowie Czarach (27%), Dzierzgowie (23%), Nowym Brzozowie (17%), Pęczerszach + Pobodze (23%), Starym Brzozowie (17%), Stegnie (29%), Szumsku (20%), Tańsku Przedborach (19%).

Najwyższy udział zabudowy mieszkaniowej powstałej w latach 1945 – 1970 występuje w Brzozowie Dąbrówce (52%), Brzozowie Majach (62%), Dobrogostach (60%), Kamieniu (62%), Kitkach (69%), Kurkach (78%), Międzylesiu (62%), Nowym Brzozowie (52%), Pęczerszach + Pobodze (55%), Rudzie (50%), Starym Brzozowie (53%), Starym Łączynie (67%), Stegnie (58%), Tańsku Przedborach (69%), Zawadach (63%) i Żabokliku (63%). Zasoby powstałe w tym okresie liczą przynajmniej 30 lat, co oznacza, że zaliczają się do zasobów nie najnowszych.

W latach 1989 – 2000 powstało zaledwie ok. 3% zasobów mieszkaniowych, w tym około 70% jednostek osadniczych prawie całkowicie nie notuje się ruchu budowlanego.

Stan techniczny zasobów mieszkaniowych pogarsza fakt występowania zabudowy o palnych ścianach zewnętrznych. Przeważająca część takiej zabudowy pochodzi również sprzed 1944 roku. Do miejscowości o najwyższym udziale budynków mieszkalnych o palnych ścianach zewnętrznych należą: Brzozowo Czary (36%), Brzozowo Łęg (33%), Brzozowo Maje (61%), Kamień (87%), Nowe Brzozowo (37%), Pęczcherze + Pobodze (32%), Stare Brzozowo (23%) i Wasiły (51%).

Warunki mieszkaniowe na terenie gminy Dzierzgowo są mniej korzystne, niż na terenie województwa mazowieckiego. Mieszkania są bardziej zaludnione, o czym świadczy większa przeciętna liczba osób w mieszkaniach oraz mniejsza przeciętna powierzchnia użytkowa przypadająca na 1 osobę.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania jest natomiast większa o 8,7 m², niż na terenie województwa mazowieckiego. Wskaźnik nasycenia gminy mieszkaniami mierzony liczbą osób przypadających na 1000 mieszkańców wynosi 283 i jest znacznie niższy od analogicznego wskaźnika dla województwa mazowieckiego (319) i powiatu mławskiego (292, dane za 1999 r.)

Oprócz wskaźników charakteryzujących warunki mieszkaniowe, o standardzie mieszkań świadczy wyposażenie w urządzenia takie jak: wodociąg, kanalizacja, centralne ogrzewanie i gaz sieciowy. Według danych szacunkowych bieżącą wodę posiada ok. 800 mieszkań, tj. ok. 78% wszystkich zasobów mieszkaniowych. Brak jest kanalizacji sanitarnej, gazu sieciowego, a ogrzewanie mieszkań odbywa się z indywidualnych źródeł ciepła.

Dominującą formą zabudowy jednorodzinnej jest siedliskowa zabudowa rolnicza. Budynki mieszkaniowe tej zabudowy stanowią około 80% i występują we wszystkich miejscowościach gminy.

Mieszkania nierolniczej zabudowy jednorodzinnej są uzupełnieniem i występują głównie w Dzierzgowie, Szumsku, Rzęgnowie, Dobrogostach i pojedyncze budynki w większych jednostkach osadniczych.

Zabudowa wielorodzinna występuje w Dzierzgowie, Rzęgnowie i Brzozowie Nowym. Stanowi ją 5 budynków posiadających łącznie 21 mieszkań.

Podobnie jak w innych gminach województwa mazowieckiego istnieje tendencja przekształcania zabudowy zagrodowej, która przestała pełnić funkcję produkcyjną w zabudowę letniskową. Dotyczy to głównie północnej części gminy i stanowi w chwili obecnej około 10% istniejących zasobów mieszkaniowych.

Główną formę własności zabudowy mieszkaniowej stanowi własność prywatna, która wynosi około 96% ogółu zabudowy. Obok własności prywatnej występuje własność komunalna. Mieszkania komunalne zlokalizowane są w Dzierzgowie, Kiernozach i Rzęgnowie. Gmina dysponuje 29 mieszkaniami komunalnymi o średnim stanie technicznym.

2. Usługi publiczne

Dziedzina szeroko rozumianych „usług” spełnia dwie funkcje: umożliwia dostęp i korzystanie z urządzeń usługowych mieszkańcom zgodnie z ich potrzebami oraz posiada stale wzrastający udział w tworzeniu nowych miejsc pracy.

Usługi określane jako „publiczne” pełnią szczególne funkcje i są regulowane wysokiej rangi aktami prawnymi. Mieszkańcy korzystają z nich bezpłatnie, a w niektórych przypadkach obowiązkowo. Są realizowane przez władze rządowe i samorządowe. Ustawa o samorządzie gminy nakłada na władze samorządowe obowiązek zaspokajania zbiorowych potrzeb wspólnoty w zakresie ochrony zdrowia, edukacji, opieki socjalnej, kultury, sportu i rekreacji, administracji samorządowej, targowisk i cmentarzy. Jej nowelizacja dokonana w 2001 roku nałożyła na samorządy dodatkowe obowiązki w zakresie bezpieczeństwa publicznego, ochrony przeciwpożarowej i polityki prorodzinnej.

Usługi w zakresie ochrony zdrowia świadczy Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „DZIERZGO-MED”, zlokalizowany w ośrodku gminnym, posiadający dwie poradnie tj. ogólną i stomatologiczną. Zakład zatrudnia lekarza o specjalności ogólnej, lekarza stomatologa oraz 3 pielęgniarki.

W zakresie lecznictwa zamkniętego mieszkańcy gminy obsługiwani są przez szpital powiatowy w Mławie. W ośrodku gminnym funkcjonuje 1 prywatna apteka.

Usługi w zakresie **opieki socjalnej** świadczy gminny ośrodek pomocy społecznej zatrudniający 5 osób. Rozpoczęta w 1989 r. transformacja ustrojowa uruchomiła szereg zjawisk, których ubocznym skutkiem jest obniżenie poziomu i warunków życia części społeczeństwa. Ubóstwo staje się coraz częstszym zjawiskiem i dotyka osoby, które utraciły pracę lub znalazły się w trudnej sytuacji materialnej

z powodu zdarzeń losowych, a często patologii społecznej. W 1995 roku z opieki socjalnej korzystało 914 osób, w tym stałymi zasiłkami objęte było 30 osób. W następnych latach liczba osób korzystających z opieki socjalnej wzrastała kolejno do 1070, 973, 956, 976, 1026, w tym również wzrastała liczba osób objętych stałą pomocą (tablica nr....). Świadczy to o znacznym rozszerzeniu się kręgu ubóstwa na terenie gminy. Wartość świadczeń finansowych wzrosła w tym okresie z około 186 tys. zł w 1995 roku do 445,5 tys. zł w 2000 roku, w tym z budżetu gminy rozdysponowano w granicach 14 – 18%. Pozostała wartość świadczeń socjalnych obciążała budżet państwa.

Głównym adresatem opieki socjalnej byli bezrobotni, osoby chore oraz rodziny patologiczne. Mały udział stanowią mieszkańcy gminy dotknięci trudną sytuacją losową. Należy przypuszczać, że liczba osób potrzebujących opieki socjalnej będzie rosła z powodu braku możliwości zatrudnienia na terenie gminy i pobliskich miast. Należy podkreślić również, że nowelizowana aktualnie ustawa o samorządzie gminnym zwiększy zakres zadań własnych gminy, również o opiekę socjalną.

Lata 1995 – 1996 były okresem przełomowym w funkcjonowaniu **oświaty**, ponieważ wszystkie szkoły publiczne przekazane zostały samorządom. W 1998 roku rozpoczęta została reforma edukacji, polegająca na utworzeniu szkół podstawowych o klasach 1 – 6 oraz trzyletnich gimnazjów. Prawo do tworzenia i prowadzenia placówek oświatowych uzyskały również osoby fizyczne.

W 2000 roku na terenie gminy nie funkcjonowała żadna **placówka wychowania przedszkolnego**, natomiast oddziały przedszkolne istnieją w szkołach podstawowych.

Na terenie gminy funkcjonują **trzy szkoły podstawowe** o 28 oddziałach, do których w roku szkolnym 1999/2000 uczęszczało 448 uczniów. Szkoły te zlokalizowane są w miejscowościach: **Dzierzgowo, Rzęnowo i Nowe Brzozowo**, zatrudniały 28 nauczycieli, Stan techniczny budynków szkolnych jest dobry. W 1998 roku likwidacji uległa szkoła w Dobrogostach, a jej obiekt nie jest dotychczas wykorzystany.

Zgodnie z zasadami reformy edukacji w 1999 roku utworzone zostało **gimnazjum w Dzierzgowie**, do którego uczęszczało 72 uczniów. Gimnazjum posiada 3 oddziały i zatrudniało 2 nauczycieli. Gimnazjum działało w złych warunkach techniczno – lokalowych, dlatego samorząd gminy podjął zadanie realizacji nowego obiektu, który będzie oddany do użytku w przyszłym roku szkolnym.

W zakresie szkolnictwa ponadpodstawowego gmina obsługiwana jest przez placówki oświatowe w Mławie i Przasnyszu.

Gmina charakteryzuje się niedostatecznym wyposażeniem w placówki kultury, do których zalicza się tylko **biblioteka publiczna** oraz **kościół wyznania rzymsko – katolickiego w Dzierzgowie i kaplica w Nowym Brzozowie**.

Liczba placówek bibliotecznych zmniejszyła się w ostatnich latach. Likwidacji uległa filia biblioteki w Dobrogostach i punkty biblioteczne. Aktualnie funkcjonuje biblioteka w ośrodku gminnym oraz jej filia w Rzęgnowie. Gminna biblioteka publiczna posiada około 15,9 tys. woluminów.

Do parafii rzymsko – katolickiej w Dzierzgowie należy większość jednostek osadniczych z terenu gminy oraz Cichowo i Ożumiech z gminy Krzynowłoga Mała w powiecie przasnyskim. Do parafii Grudusk należy miejscowość Zawady oraz do parafii Pawłowo – miejscowość Rzęgnowo.

Cmentarz parafialny zlokalizowany jest w ośrodku gminnym.

Administracja rządowa i samorządowa reprezentowana jest przez następujące agendy:

- Urząd Gminy,
- Urząd Stanu Cywilnego,
- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej,
- Urząd Rejonowy Policji.

Wymienione instytucje mieszczą się w Urzędzie Gminy, w dobrych warunkach techniczno - lokalowych.

Ochrona przeciwpożarowa realizowana jest przez Ochotniczą Straż Pożarną posiadającą swoje strażnice w Dzierzgowie, Dobrogostach, Kitkach i Rzęgnowie.

Na terenie gminy brak jest ogólnodostępnych urządzeń sportowych. Istnieją tylko boiska przyszkolne w Dzierzgowie, Rzęgnowie i Nowym Brzozowie. Ważnym zadaniem dla samorządu lokalnego będzie budowa ogólnodostępnych urządzeń kultury, sportu i rekreacji.

3. Usługi komercyjne

Na terenie gminy funkcjonuje 26 sklepów spożywczych, spożywczo – przemysłowych i przemysłowych, w których pracuje 30 osób. Sklepy zlokalizowane są przeważnie w prywatnych budynkach mieszkalnych, małych

pawilonach handlowych oraz byłych świetlicach wiejskich. Posiadają niewielką powierzchnię użytkową, zatrudniają najczęściej po 1 osobie, świadcząc usługi w zakresie ogólnodostępnych towarów, typowych dla terenów wiejskich. W towary trwałego użytku mieszkańcy gminy zaopatrują się w Mławie, Przasnyszu i Chorzelach.

Nową formą usług jest handel obwoźny zaopatrujący mieszkańców gminy w towary spożywcze i przemysłowe. Na terenie gminy jest zarejestrowane 9 punktów handlu obwoźnego.

Usługi gastronomiczne są reprezentowane przez restaurację i punkt gastronomiczny w Dzierzgowie.

Na terenie gminy funkcjonuje 1 stacja paliw, zlokalizowana w ośrodku gminnym.

Rzemiosło oraz usługi z zakresu napraw nie są wystarczająco rozwinięte. Najliczniej reprezentowane są usługi dla budownictwa, tj. remontowo – budowlane i murarskie, transportowe, mechaniki pojazdowej i pojedyncze podmioty przetwórstwa rolno – spożywczego. Brak jest zakładów świadczących usługi w zakresie napraw sprzętu gospodarstwa domowego, sprzętu audiowizualnego, co stanowi dużą niedogodność dla mieszkańców gminy.

Zatrudnienie w wymienionych podmiotach wynosi do 3 pracowników, łącznie z właścicielem firmy.

VII. DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA

1. Rolnictwo i leśnictwo

1.1 Struktura użytkowania gruntów

Korzystne warunki przyrodnicze, na które składają się gleby, wody, rzeźba terenu, klimat wpłynęły na rozwój osadnictwa, gdzie ludność od najdawniejszych lat utrzymywała się z pracy na roli.

W gminie Dzierzgowo **użytki rolne** zajmują powierzchnię 9586 ha, co stanowi 63,7% obszaru gminy (kraj 59,6%) (tablice nr 11 i 12). W tej wielkości na grunty orne przypada 6050,6 ha tj. 40,2% powierzchni gminy. Najwyższym udziałem gruntów ornych charakteryzują się: Szpaki – 75,6%, Żaboklik – 73,1%, Nowe Brzozowo - 71,9%, Rzęgnowo – 68,8%, Kamień – 67,1%, Szumsk – 61,7% i Pobodze – 61,8%. W pozostałych 28 miejscowościach udział gruntów ornych wynosi od 55,7% w Przedborach do 6,25% w Brzozowo Maje.

Sady w gminie zajmują powierzchnię 54,6 ha tj. 0,36% powierzchni ogólnej. W 14 miejscowościach uprawy sadownicze nie przekraczają 0,5 ha, w 5 miejscowościach wynoszą od 0,5 do 1,0 ha, w 9 od 1,0 do 5,0 ha. Pozostałe 8 miejscowości posiada powyżej 5,0 ha powierzchni zajętej przez sady. Średnio na 1 miejscowość przypada 1,56 ha sadów.

Tereny **użytków zielonych** w gminie zajmują 3480,8 ha z czego łąki – 1919 ha (tj.

12,7%), pastwiska 1561,7 ha (tj. 10,4%). Łącznie trwałe użytki zielone zajmują 23,1% powierzchni gminy.

Największe obszary użytków zielonych występują w Brzozowie Majach – 400 ha, Dzierzgowie – 276,8 ha, Dzierzgówku – 198,7 ha, Dobrogostach – 197,5 ha, Brzozowie Czarach – 191,0 ha, Szumsku – 190,6 ha, Rzęgnowie – 149,3 ha, Wasiłach – 146,0 ha i Kitkach – 144,6 ha. Poniżej 10% powierzchni ogólnej zajmują użytki zielone w Choszczewce – 8,5%, Kamieniu – 8,0% i Zawadach – 4,4%.

Tereny leśne zajmują łącznie 4723,3 ha tj. 31,4% i nieznacznie przewyższają średnią dla kraju – 28,2%. Największe obszary leśne występują w rejonie Brzozowa Maje – 1384,5 ha, Dzierzgowa – 553,0 ha, Starego Brzozowa – 445,3 ha, Brzozowa Łęgu – 431,9 ha, i łącznie stanowią około 60% powierzchni leśnej gminy. Na terenie gminy występuje około 2900 ha gruntów niższych klas bonitacyjnych oraz 125 ha nieużytków, z których część powinna być zalesiona. **Daje to możliwość wzrostu powierzchni leśnej i jednocześnie przyspieszenia restrukturyzacji rolnictwa oraz dodatkowych dochodów dla rolników, zgodnie z ustawą o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia.** Zaleca się również wprowadzanie zadrzewień przydrożnych, przyzagrodowych oraz enklaw przylegających do większych obszarów leśnych.

W użytkowaniu indywidualnych rolników znajduje się 1062 ha lasów (22,5%), 3661 ha (77,5%) należy do Nadleśnictwa Przasnysz.

Kompleksy leśne zarządzane przez Nadleśnictwo Przasnysz leżą w części północno - wschodniej i wschodniej gminy. Lasy będące w użytkowaniu rolników indywidualnych są obszarowo mniejsze, rozrzucone wyspowo po terenie całej gminy lub znajdują się na obszarach lasów państwowych.

Około 5% powierzchni gminy stanowią inne tereny. Należą do nich tereny zabudowane – 210,2 ha, pod drogami – 217,6 ha, wody – 133,5 ha, nieużytki – 125,2 ha i pozostałe – 5,6 ha.

1.2 Bonitacja gleby

Gmina posiada korzystne warunki dla produkcji rolnej. Udział gruntów III klasy bonitacyjnej zaliczonych do **gleb chronionych** tj. gleb o najwyższej przydatności

rolniczej wynosi 19,2% a gleb klasy IV – 33,0%. Gleby bardzo dobre i dobre zajmują łącznie 3153,4 ha, co stanowi 52,1% powierzchni gruntów ornych. Najwyższy udział gleb III klasy bonitacyjnej występuje w miejscowościach: Żaboklik – 78,6%, Szpaki – 61,6%, Zawady – 56,9%, Rzęnowo – 45,8%, Nowe Łączyno – 40,2%, Choszczewka – 36,3%, głównie w części południowej gminy.

W 10 miejscowościach grunty najlepszych kompleksów nie występują, a w 9 zajmują poniżej 5% powierzchni (tablica nr 14).

Grunty klasy IV większymi kompleksami występują na terenie miejscowości: Tańsk Chorążę – 68,7%, Przedbory – 60,4%, Kęsocha – 56,9%, Wydrzywilk – 54,7%, Umiotki – 52,2%. W 15 miejscowościach udział tych gleb wynosi od 30 do 50%, a w 14 poniżej 30%.

Na grunty najniższych klas bonitacyjnych tj. V i VI przypada 2897,2 ha tj. 47,9% powierzchni. Powyżej 50% powierzchni najsłabszych gruntów ornych występuje w 21 obrębach. Najwyższy udział tych gruntów występuje w Brzozowie Majach - 94,5%, Kurkach – 83,8%, Tańsku Kiernozach – 83,6%, Brzozowie Łęgu – 80,1%.

W strukturze użytków zielonych przeważają grunty klasy IV, na które przypada 2088,0 ha (tj. 60,0%). Użytki zielone klasy III zajmują 294,1 ha (tj. 8,5%), a klas V i VI 31,6% (tablica nr 16).

Wskaźnik syntetyczny jakości gruntów według 100-punktowej skali Instytutu Upraw i Gleboznawstwa w Puławach obliczony dla gruntów ornych wynosi 43,4 pkt, a dla użytków zielonych 39,7 pkt. Ogólny wskaźnik jakości i przydatności rolniczej, rzeźby terenu, agroklimatu i warunków wodnych w tej samej 100-punktowej skali jest korzystniejszy i wynosi 58,4 pkt. Wskaźnik ten jest korzystniejszy w porównaniu z sąsiednimi gminami powiatu mławskiego: Szydłowo – 51,6 pkt., Wieczfnia Kościelna - 51,6 pkt.

1.3. Produkcja roślinna

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego, ogółem w 1996 uprawy rolne zajmowały 6059 ha. Dominującą rolę w strukturze upraw zajmują zboża, których łączna powierzchnia 4274 ha stanowi 70,5%. Wśród upraw przeważa żyto – 32,8% oraz mieszanki zbożowe – 11,7%. Powierzchnia zajęta przez uprawę pszenicy stanowi

7,0%, jęczmienia – 6,2%, pszenżyta – 6,1%, owsa – 4,4%. Uprawa ziemniaków zajmuje 891 ha (tj. 14,7%) oraz buraków 83 ha. Uprawa roślin pastewnych łącznie zajmowała 722 ha (tj. 11,9%), w których dominowały strączkowe pastewne – 454 ha.

Uprawa warzyw nie odgrywa większej roli – ich produkcja jest przeznaczona głównie na potrzeby rolników indywidualnych (tablica nr 17).

Plony zbóż i ziemniaków kształtują się różnie w poszczególnych latach (tablica nr 18). Decydują tu głównie czynniki agroklimatyczne, które mniej lub bardziej sprzyjają poszczególnym uprawom. W porównaniu średnimi dla kraju w roku 1997, plony z 1 ha na terenie gminy były niższe. Ogółem plony zbóż z 1 ha wynosiły – 23,8 dt/ha (kraj – 28,4 dt/ha) a ziemniaków – 140 dt/ha (kraj – 159dt/ha).

1.4. Hodowla zwierząt

W hodowli zwierząt obserwuje się zmiany uzależnione popytem rynku na mleko, mięso i inne surowce, a także kształtowaniem się cen zbytu. Obsada bydła na 100 ha użytków rolnych w roku 1996 wynosiła 61,3 sztuk, w tym krowy – 30,8 szt. Wielkości te w porównaniu z danymi dla subregionu ciechanowskiego, które wynosiły: bydło – 49,3 szt., w tym krowy – 26,0 szt., były korzystniejsze. Wynika to ze znacznego udziału użytków zielonych w strukturze gruntów, tworzącego korzystne warunki dla rozwoju hodowli bydła na terenie gminy.

W hodowli trzody chlewnej obsada na 100 ha użytków rolnych wynosi – 63,8 szt. I jest wyższa niż na terenie subregionu ciechanowskiego – 100,9 szt. Hodowla trzody chlewnej ulega dużym wahaniom, a jej wzrost uzależniony jest od opłacalności.

W roku 1996 hodowano 248 szt. koni, w tym tylko 58 wykorzystywano jako siłę pociągową. Mechanizacja rolnictwa spowodowała spadek wykorzystywania koni do prac polowych.

Hodowla drobiu i pozostałych zwierząt gospodarskich nie posiada większego znaczenia w gospodarce gminy. Służy głównie na zaspokojenie potrzeb indywidualnych gospodarstw rolnych.

Obsada drobiu na 100 ha wynosi 134 szt., byłe województwo ciechanowskie – 434,4 szt., czyli ponad 3 – krotnie niższa (tablica nr 20).

1.5. Struktura gospodarstw rolnych

W użytkowaniu indywidualnych gospodarstw rolnych w roku 1996 było 10421 ha, tj. 69,2% ogólnej powierzchni gminy. Grunty indywidualnych gospodarstw należą do 661 gospodarstw o powierzchni od 1 do 100 ha i 131 działek rolnych o powierzchni do 1 ha (tablica nr 21). W grupie gospodarstw 1 – 5 ha jest 97 gospodarstw o łącznej powierzchni 364 ha, co stanowi 3,4% powierzchni gospodarstw indywidualnych. Od 5 do 10 ha jest 155 gospodarstw, o powierzchni łącznej 1371 ha, tj. 13,2%. Do grupy średnich, od 10 do 15 ha, należy 166 gospodarstw, które zajmują 2335 ha, tj. 22,6% powierzchni. Na terenie gminy funkcjonują 104 gospodarstwa o powierzchni 15 – 20 ha zajmujące 2079 ha ogółem oraz 96 gospodarstw 20 – 30 ha, o łącznej pow. 2071 ha. Gospodarstwa od 15 do 30 ha zajmują razem 4780 ha tj. 45,9% pow. gospodarstw indywidualnych, co świadczy o tym, że w tej grupie obejmującej 200 gospodarstw jest najwyższy udział powierzchni użytków rolnych.

Grupa gospodarstw większych od 30 – 50 ha liczy 29 i obejmuje 1167 ha, tj. 11,2% oraz 4 gospodarstwa w przedziale 50 – 100 ha o łącznej powierzchni 323 ha, tj. 3,1%. Ogółem gospodarstw powyżej 10 ha jest 399, a ich łączna powierzchnia wynosi 8625 ha, co stanowi 82,8% powierzchni indywidualnych gospodarstw.

Średnia wielkość gospodarstwa rolnego wynosi 15,9 ha i jest 2,2 razy wyższa od średniej krajowej – 7,2 ha. Na jedno gospodarstwo rolne przypada w gminie 13,8 ha użytków rolnych oraz 1,7 ha powierzchni leśnej. Świadczy to o dobrej strukturze indywidualnych gospodarstw rolnych.

1.6. Sytuacja ekonomiczna w rolnictwie

Brak konsekwentnej polityki rolnej i rynku rolnego w okresie transformacji ustrojowej kraju spowodował szereg negatywnych zjawisk gospodarczych i społecznych na wsi. Mechanizmy gospodarki rynkowej oraz niekorzystne w pewnym okresie przepisy prawne spowodowały likwidację wielu zakładów przemysłowych, w tym przetwórstwa rolno – spożywczego. Rolnictwo nie zostało dostosowane

do wolnego rynku, a przemiany organizacyjne spowodowano do likwidacji części zakładów, których pracownicy głównie dwuzawodowi, powiększyli szeregi bezrobotnych.

Do najważniejszych negatywnych zjawisk w sektorze rolniczym należą m. in.:

- niska opłacalność produkcji rolnej wynikająca z niekorzystnej relacji cen skupu w stosunku do cen żywności,
- nadwyżka podaży produktów rolnych nad popytem wynikająca z załamania się eksportu, głównie na rynki wschodnie oraz niekontrolowany import taniego zboża i dotowanego mięsa,
- systematyczne zmniejszenie w budżecie państwa nakładów na rolnictwo,
- rosnące zubożenie ludności wiejskiej spowodowane upadkiem lub likwidacją zakładów przemysłowych i usługowych.

Nadwyżka podaży artykułów rolnych powoduje trudności ze zbytem podstawowych produktów rolnych, tj. zbóż, mięsa i mleka. Ceny żywności ukształtowały się w tym okresie na poziomie znacznie wyższym niż ceny skupu, dlatego trudno w chwili obecnej zmusić pośredników do rezygnacji z większych zysków. Spadek realnych dochodów gospodarstw indywidualnych w rolnictwie utrzymuje się od 1995 r. i nadal przy znacznym wzroście dochodów innych grup ludności. Jednocześnie nastąpił wzrost cen paliw, energii elektrycznej, usług dla rolnictwa, nawozów chemicznych, środków ochrony roślin, maszyn i pojazdów rolniczych.

Brak zdecydowanej polityki rolnej i mały interwencjonalizm państwa powoduje, że rolnicy podejmują decyzje na podstawie doraźnych sygnałów płynących z rynku. Sytuację pogarsza załamanie się rynków zagranicznych oraz dopłaty do cen produktów rolnych w krajach Unii Europejskiej, powodujące wyparcie naszych towarów z tradycyjnych rynków zbytu.

Niekontrolowany import zboża przyczynił się do spadku jego cen na rynku krajowym oraz do powstania nadmiernych zapasów w magazynach i u producentów. Umowy międzynarodowe wynikające z przynależności naszego kraju do Światowej Organizacji Handlu zostały zawarte w niekorzystny sposób, zmuszający nasz kraj do wyższego importu mięsa, przy jego znacznie niższym eksporcie (głównie drobiu i jagniąt).

Omówione zjawiska spowodowały kryzys na wsi wyrażający się zubożeniem

jej mieszkańców, bezrobociem i niepokojami społecznymi.

W celu poprawy poziomu życia i unowocześnieniu rolnictwa, konieczna jest zmiana polityki rolnej i zdecydowana pomoc państwa w dostosowaniu polskiej wsi do struktur Unii Europejskiej. Aktualnie nowelizowane jest prawodawstwo dotyczące rolnictwa i obszarów wiejskich. Zmiany legislacyjne polegały m. in. na stworzeniu podstaw prawnych do reaktywowania spółdzielczości wiejskiej mającej formę grup producentów żywności. Jest to również działanie mające na celu integrację z Unią Europejską, w której takie grupy posiadają silną, ustabilizowaną pozycję. Odgrywają ważną rolę w doskonaleniu struktury agrarnej i są podstawowym elementem zorganizowanego rynku produktów rolnych. Ich działalność przyczyniła się do uniezależnienia rolników od monopolu hurtowników, poprzez koncentracje podaży realizowaną przez samych producentów. W światowym i europejskim rolnictwie, którego częścią staje się również polskie rolnictwo, istnieje ścisły związek gospodarstw rolnych z rynkiem, a rolnicy produkują na jego zamówienie.

Obecnie sytuacja gospodarki rolnej w gminie przedstawia się następująco:

- decydującą rolę w strukturze gruntów odgrywają użytki rolne stanowiące 63,7% powierzchni gminy. Predestynują gminę do pełnienia funkcji rolniczej, zwłaszcza produkcji roślinnej. Grunty orne charakteryzują się udziałem gleb III klasy zaliczanych do najwyższej przydatności rolniczej, chronionych ustawą o ochronie gruntów rolnych i leśnych.

Łączny udział gleb bardzo dobrych i dobrych (III – IV klasa) wynosi około 51% wszystkich gruntów ornyc.

- w strukturze własności dominują gospodarstwa indywidualne, na które przypada 96,1% gruntów rolnych,
- Północna część gminy, charakteryzująca się użytkami rolnymi o niskich klasach bonitacyjnych posiada potencjalne warunki powiększenia powierzchni leśnej, co stworzy możliwość restrukturyzacji rolnictwa i osiągnięcia dodatkowych dochodów przez rolników, zgodnie z ustawą o przeznaczeniu gruntów rolnych na cele leśne.
- Przeciętna powierzchnia gospodarstwa indywidualnego jest wysoka i wynosi 15,9 ha, i jest wyższa 2,2 razy od przeciętnej powierzchni kraju. Około 60% gospodarstw posiada powyżej 10 ha gruntów rolnych, co stanowi 82,8% użytków rolnych. Wzrost powierzchni gospodarstw rolnych spowodowały przekształcenia własnościowe i wypadanie gospodarstw bez następców.

- W strukturze upraw dominuje produkcja zbóż, na które przypada 70,5% powierzchni zasiewów. Uprawy ziemniaków zajmują 14,7% powierzchni. Pozostałe uprawy to rośliny pastewne zajmujące 11,9% powierzchni. Uprawa warzyw jest niewielka i zajmuje 0,5% powierzchni gruntów ornych.
- W hodowli zwierząt gospodarskich najważniejszą rolę odgrywa chów bydła i trzody chlewnej. W ostatnim 10-leciu liczba bydła zmniejszyła się o 1,9% a krów o 10,6%. Wielkość produkcji trzody chlewnej ulega okresowym wahaniom w zależności od koniunktury rynku.

Proces transformacji ustrojowej po 1989 roku spowodował niekorzystną sytuację dla rolnictwa. Brak polityki rolnej i rynku rolnego wywołał szereg niekorzystnych zjawisk, do których należą między innymi:

- niska opłacalność produkcji rolnej wyrażona niekorzystną relacją cen skupu do cen żywności,
- nadwyżka podaży produktów rolnych nad popytem, spowodowana załamaniem się eksportu i niekontrolowanym importem taniego zboża i mięsa,
- wzrost bezrobocia na wsi i pogorszenie warunków życia jej mieszkańców,
- niskie nakłady na rolnictwo w budżecie państwa i mały interwencjonizm na rynku produktów rolnych,
- brak bazy przetwórczej i magazynowej pozwalającej na zagospodarowanie produktów rolnych.

2. Pozarolnicza działalność gospodarcza

Na koniec 2000 roku zarejestrowanych w systemie REGON według sekcji PKD było 472 podmioty gospodarcze, z tego 9 należało do sektora publicznego, a 463 do prywatnego. Udział podmiotów sektora prywatnego wynosi 98,1%.

Najwięcej zarejestrowanych podmiotów (tablica nr 24) przypada na sekcję

rolnictwo i leśnictwo – 472 jednostki (tj. 80,4%), w skład których wchodzi indywidualne gospodarstwa rolne. Według wykazu US Oddział Ciechanów aktualizowanego w Urzędzie Gminy, na koniec sierpnia 2001 roku, liczba podmiotów reprezentujących gospodarstwa rolne wynosiła 420, natomiast pozostałych wzrosła 123. Najwięcej jednostek zarejestrowanych było w sekcji handel i naprawy – 43, transport i łączność – 18, działalność produkcyjna zaledwie 12, budownictwo 11. W pozostałych 7 sekcjach zarejestrowanych było 31 podmiotów, tj. od 3 do 6 w sekcji. W okresie od 1995 r., liczba podmiotów (poza sekcją rolnictwa) wzrosła ponad 2-krotnie. Liczba pracujących w podmiotach gospodarki narodowej w porównaniu z rokiem 1991, zmniejszyła się o około 30%.

Średnio na 1000 mieszkańców gminy przypada 52,8 osób pracujących w gospodarce narodowej i w porównaniu ze średnią dla powiatu mławskiego – 242 jest 4,6 razy niższe. W ogólnej ilości podmiotów 97,6%, to podmioty o liczbie pracujących od 1 do 5 osób.

W 6 jednostkach liczba pracujących wynosi od 6 do 20 osób a w jednej powyżej 20 osób. Podmioty te reprezentują sekcję „edukacja i administracja publiczna”. Większość podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 5 osób świadczy usługi budowlane, transportowe, handlowe, produkcyjne i rzemieślnicze. Działalność produkcyjną prowadzi 2 zakłady przetwórstwa tj. Zakład Przetwórstwa Mięsnego „ROBTOM” sp. z o. o. oraz piekarnia mechaniczno – produkcyjna w Dzierzgowie, które zaspokajają potrzeby lokalnej ludności.

Mała ilość miejsc pracy w jednostkach gospodarki narodowej stwarza konieczność jej poszukiwania poza granicami gminy. Sytuację pogarsza utrzymujące się na poziomie około 300 osób bezrobocie, które tym bardziej jest niekorzystne, że ponad 60% pozostaje bez pracy więcej niż 12 miesięcy.

Bardzo ważnym zadaniem dla gminy jest stworzenie nowych miejsc pracy, które można uzyskać poprzez zagospodarowanie i przetwórstwo płodów rolnych. Gmina posiada korzystne warunki dla rozwoju przetwórstwa w zagrodach, opartego na zdrowej, ekologicznej bazie surowcowej, a także małej i średniej przedsiębiorczości wykorzystującej drewno i runo leśne. Nowe miejsca pracy można tworzyć przez wykorzystywanie cennych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego, rozwój usług, gospodarstw agroturystycznych, turystyki, sportu i poprawy atrakcyjności terenu.

IX. KOMUNIKACJA

1. Sieć drogowa

Funkcje dróg publicznych w sieci drogowej określa Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (Dz. U. Nr 14 z 1985 r. z późniejszymi zmianami). Ustawa „ Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną” z dnia 13 października 1998 r. oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 grudnia 1998 r. zmieniły funkcje niektórych dróg publicznych i wprowadziły drogi powiatowe. Aktualnie obowiązujące kategorie to:

- drogi wojewódzkie,
- drogi powiatowe,
- drogi gminne,

Uzupełnieniem sieci drogowej są drogi zakładowe, dojazdowe do pól i lasów tzw. drogi wewnętrzne, które nie są włączone do powyższej klasyfikacji.

Długość sieci dróg publicznych na terenie gminy wynosi 117,2 km; w tym:

- droga wojewódzka nr 616 o długości 5,2 km,
- 8 dróg powiatowych o łącznej długości 53,6 km,
- 22 drogi gminne o łącznej długości 58,4 km, w tym 19 km o nawierzchni twardej, ulepszonej (32%).

Długość dróg o nawierzchni bitumicznej na terenie gminy wynosi 75,0 km. Średnio na 100 km² przypada 48,3 km dróg o nawierzchni twardej, ulepszonej i jest niższe od wskaźnika krajowego (62,0 km).

Gmina włączona jest do krajowego systemu transportowego poprzez drogę wojewódzką nr 616 Ciechanów – Grudusk – Rembielin.

2. Warunki techniczne dróg publicznych

Gmina Dzierzgowo posiada dobrze rozwiniętą sieć dróg publicznych, lecz ich stan techniczny jest niezadowalający.

Warunki techniczne dróg publicznych zostały określone w Rozporządzeniu

Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 r. (Dz. U. Nr 43, poz. 430 z 14 maja 1999 r.). Warunki techniczne powinny zapewnić bezpieczeństwo przeciwpożarowe, ochronę przed hałasem, zanieczyszczeniami powietrza, wody i gleby oraz odpowiednie warunki użytkowe, zgodne z przeznaczeniem dróg publicznych.

Wymagania techniczne i użytkowe wprowadzają następujące klasy dróg:

- **Droga wojewódzka nr 616** Rembielin – Ciechanów zaliczona została do klasy G, tj droga główna. Jej minimalna szerokość w liniach rozgraniczających powinna wynosić 25 m. powinna posiadać powiązania z drogami klasy L (lokalnymi), wyjątkowo z drogami klasy D (dojazdowymi). Odstępy między skrzyżowaniami (węzłami) poza terenami zabudowy nie powinny być mniejsze niż 800 m, a w zabudowanych 500 m (wyjątkowo 600m i 400m). Wymagana szerokość pasa ruchu powinna wynosić 3,5 m, szerokość pobocza nie mniejsza niż 1,5 m. Dopuszczalny nacisk pojedynczej osi pojazdu na nawierzchnię nie powinien przekraczać 100 (kN). Długość drogi na terenie gminy wynosi 5,2 km, szerokość pasa ruchu jezdni wynosi 3,0 m. Jej szerokość w liniach rozgraniczających jest zmienna i nie spełnia wymaganych warunków technicznych dla dróg klasy G. Konieczne jest dostosowanie do wymaganych parametrów i budowa ścieżki rowerowej, dostosowanej jednocześnie do ruchu pieszego.

- **Drogi powiatowe** zostały zaliczone do klasy G (główne), Z (zbiorcze) i wyjątkowo L (lokalne). Minimalna szerokość drogi klasy G wynosi 25 m, klasy Z – 20 m i klasy L – 15 m. Drogi te powinny posiadać powiązania z drogami klasy L (lokalnymi) i wyjątkowo z drogami klasy D (dojazdowymi). Odstępy między skrzyżowaniami poza terenami zabudowanymi nie powinny być mniejsze niż 800 m, w terenach zabudowanych 600 m (wyjątkowo 600m i 400m).

Drogi klasy Z (zbiorcze) powinny mieć powiązania z drogami wszystkich klas. Odstępy między skrzyżowaniami poza terenami zabudowanymi nie powinny być mniejsze niż 500 m, w terenach zabudowanych – 300 m. Wyjątkowo dopuszcza się 250 m i 150 m.

Wymagana szerokość pasa:

- dla dróg klasy G: 3 – 3,5 m,
- dla klasy Z,L,D: 2,5 – 3,5 m odpowiednio.

Wymagana szerokość pobocza:

- dla dróg klasy G – 1,25 m

- dla dróg klasy Z – 1,00 m,
- dla dróg klasy L, D – 0,75 m.

Dopuszczalne naciski pojedynczej osi pojazdu na nawierzchnię jezdni i nawierzchnię przeznaczoną do postoju pojazdów nie powinny przekraczać 100 (kN).

Drogi powiatowe nie spełniają warunków technicznych wymaganych dla klas G, Z i L. Ich szerokość w liniach rozgraniczających są zmienne. Wszystkie drogi posiadają liczne wjazdy do pól i zagród oraz niezadowalający stan nawierzchni. Skrzyżowanie z drogami lokalnymi nie zapewniają wymaganych pól widoczności. Na terenie gminy istnieje 8 dróg zaliczonych do powiatowych o łącznej długości 53,6 km. Są to:

- droga nr 315 – 3,8 km; (Nowa Wieś) – granica województwa – Grzebsk - Brzozowo,
- droga nr 316 – 12,3 km; Dzierzgowo – Brzozowo Nowe – granica województwa - (Czarne)(w tym 9,2 km o nawierzchni bitumicznej, 1,7 km żwirowej, 1,4 km gruntowej),
- droga nr 317 – 7,3 km; Wieczfnia Kościelna – Długokąty – Dzierzgowo,
- droga nr 321 – 9,7 km; Dębsk – Dobrogosty – Dzierzgowo,
- droga nr 318 – 2,7 km; Dzierzgowo – Międzyłes,
- droga nr 320 – 7,7 km; Mława – Dębsk – Szumsk,
- droga nr 325 – 3,1 km; Grudusk – Żarnowo – Choszczewka – Szumsk (naw. gruntowa,
- droga 326 – 7,2 km; Dzierzgowo – Klewki.

Drogi gminne zostały zaliczone do klasy L (lokalnej), D (dojazdowej) i wyjątkowo Z (zbiorcze). Aktualnie gmina nie dokonała podziału dróg wg powyższej klasyfikacji. Stan techniczny dróg gminnych jest niezadowalający. Długość dróg o nawierzchni twardej wynosi 58,4 km, w tym ulepszonej 19 km, co stanowi 32,5%. Pozostałe drogi posiadają nawierzchnię gruntową. Drogi gminne nie spełniają zakładanych parametrów. Szerokość w linach rozgraniczających powinna wynosić 15 m, szerokość pasa ruchu od 2,25 m do 3,5 m w terenach zabudowanych i od 2,5 m do 3,5 m w terenach niezabudowanych odpowiednio do klasy drogi. Dopuszczalny nacisk pojedynczej osi pojazdu na powierzchnię drogi ulepszonej 100 (kN).

3. Organizacja służb drogowych po wprowadzeniu reformy administracji publicznej.

Drogi wojewódzkie

Wprowadzona z dniem 1 stycznia 1999 roku reforma administracji publicznej wniosła również zmiany w organizacji jednostek zarządzających i nadzorujących drogi. Drogi wojewódzkie administrowane są przez Mazowiecki Zarząd Dróg Wojewódzkich z siedzibą w Warszawie. Zakres działania obejmuje wszystkie czynności związane z zarządzaniem, natomiast wykonawstwo robót zlecane będzie firmom specjalistycznym.

Bezpośrednią ochroną i kontrolowaniem zajmuje się Rejon Dróg Wojewódzkich utworzony na bazie dotychczasowego obwodu drogowego nr 2 w Ciechanowie.

Drogi powiatowe

Drogi powiatowe zarządzane są przez Powiatowy Zarząd Dróg w Mławie, utworzony na bazie Rejonowego Zarządu Dróg. Do jego obowiązków należy planowanie dróg i mostów, budowa, modernizacja, ochrona i utrzymanie dróg powiatowych.

Drogi gminne

Drogi gminne, zakładowe i wewnętrzne zarządzane są przez samorząd gminy Dzierzgowo, do którego obowiązków należą wszystkie czynności związane z funkcjonowaniem dróg, czyli planowanie, budowa dróg i mostów, modernizacja, ochrona i utrzymanie analogiczne jak w przypadku dróg powiatowych.

4. Techniczne zaplecze motoryzacji

Do obiektów zaplecza motoryzacji funkcjonujących na terenie gminy należy 1 stacja paliw w ośrodku gminnym oraz prywatne warsztaty napraw samochodowych. Wyposażenie w wymienione obiekty jest niezadowalające. Przy drodze nr 616 brak jest parkingów, stacji obsługi samochodów, warsztatów

naprawczych oraz miejsc noclegowych, usług gastronomicznych, sanitariów. Rozwój tych usług wpłynie na poprawę warunków podróży i jednocześnie stworzy nowe miejsca pracy dla mieszkańców gminy.

5. Komunikacja publiczna

W zakresie komunikacji publicznej gmina obsługiwana jest przez Państwową Komunikację Samochodową.

Komunikacja publiczna zapewnia osiągnięcie następujących celów podróży:

- połączenie ośrodka gminnego z miejscowościami położonymi na jej terenie,
- połączenie ośrodka gminnego z sąsiednimi gminami, tj. Szydłowo, Wieczfnia Kościelna, Grudusk, Czernice Borowe, Krzynowłoga Mała i Janowo,
- połączenie ośrodka gminnego z miastami powiatowymi: Mławą, Ciechanowem, Przasnyszem.

X. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

1. Telekomunikacja

Gmina Dierzgowo położona jest na terenie SN Ciechanów zaliczonej przez operatorów do grupy o niekorzystnych warunkach ekonomicznych dla inwestycji infrastrukturalnych. Na powyższe warunki składają się:

- niska gęstość zaludnienia,
- niskie przeciętne dochody mieszkańców gminy,
- aktualna gęstość telefoniczna mierzona liczbą abonentów na 1000 mieszkańców.

Aktualna gęstość telefoniczna w 1999 roku wynosiła zaledwie 92,4 (powiat mławski 186,5), województwo mazowieckie 310,8. Dla osiągnięcia wymaganej gęstości (280 telefonów na 1000 mieszkańców, co jest równoznaczne z posiadaniem telefonu w każdym gospodarstwie domowym), potrzebne są działania wspierające ze strony państwa.

Poprawa dostępności i rozwój telekomunikacji na obszarach wiejskich ma na celu przyspieszenie rozwoju tych obszarów i wzrost ich aktywności inwestycyjnej, stworzenie podstaw do dalszej rozbudowy usług telekomunikacyjnych (internet, łączność multimedialna itp.)

Rozwój telekomunikacji wymagał będzie środków finansowych z budżetu państwa i funduszy przedakcesyjnych Unii Europejskiej (SAPARD).

Ważnym elementem uzupełniającym stan telefonizacji przewodowej wsi jest telefonia komórkowa, rozwijająca się dynamicznie w ostatnich latach. Dane statystyczne nie obejmują informacji o nasyceniu tą formą łączności. Można jednak stwierdzić, że zależy od stopni zamożności mieszkańców i ich przedsiębiorczości.

2. Elektroenergetyka

Zaopatrzenie w energię elektryczną odbywa się z krajowego systemu elektroenergetycznego za pośrednictwem linii przesyłowej 110 KW. Energia elektryczna na terenie gminy rozprowadzana jest systemem sieci średniego i niskiego napięcia ze stacji rozdzielczej w Mławie.

Stan techniczny istniejących linii urządzeń elektroenergetycznych jest niezadowolający. Występują przerwy w dostawie energii elektrycznej, a do wielu zagród dochodzi energia o zaniżonym napięciu. Przyczyną tego są zaniżone przekroje przewodów oraz zbyt długie obwody linii średniego i niskiego napięcia.

Wskutek naturalnych procesów rozwoju stale zwiększa się zapotrzebowanie na energię elektryczną i powiększają się wymagania odbiorców wobec jej jakości. Obowiązek jej utrzymania, budowy i modernizacji należy do instytucji zarządzających siecią tj. zakładów energetycznych.

Poprawa zaopatrzenia w energię elektryczną wymaga modernizacji linii i urządzeń elektroenergetycznych.

Zwiększony popyt na energię elektryczną wystąpi w przypadku stosowania jej w przyszłości do ogrzewania budynków mieszkalnych, produkcyjnych i usługowych, co wiąże się z budową nowych linii elektroenergetycznych średniego i niskiego napięcia.

Na terenie gminy nie jest stosowana energia elektryczna ze źródeł odnawialnych, tj. wiatrowa, słoneczna, z biomasy itp.

Planowana komercjalizacja cen energii elektrycznej wymusi w przyszłości jej produkcję z wymienionych źródeł.

3. Gazownictwo

Gmina nie jest podłączona do krajowego systemu gazociągów. Na terenach wiejskich wzrasta znaczenie gazu płynnego jako zasadniczego źródła energii. Aktualnie brak jest danych statystycznych charakteryzujących wielkość tego zjawiska, jednakże według szacunków Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa,

z gazu płynnego około 60% gospodarstw wiejskich.

W okresie perspektywicznym, zaopatrzenie w gaz sieciowy odbywać się będzie z istniejącego gazociągu wysokiego napięcia DN 200 i 400 Płońsk – Ciechanów - Mława - Olsztyn lub projektowanego gazociągu DN 150 Krasne – Przasnysz.

Alternatywnym rozwiązaniem jest wzorem krajów zachodnich, budowa wiejskich zbiorników gazu płynnego oraz instalacji i urządzeń rozprowadzających.

4. Ciepłownictwo

Budynki przeznaczone na pobyt ludzi ogrzewane są z indywidualnych źródeł ciepła. Głównym surowcem energetycznym stosowanym do ogrzewania jest węgiel kamienny, powodujący emisję znacznych ilości do powietrza atmosferycznego. Zachodzi konieczność wprowadzenia do ogrzewania paliw ekologicznych, do których należą oleje opałowe, gaz ziemny, energia elektryczna i inne paliwa.

5. Zaopatrzenie w wodę

Na koniec 2000 roku długość sieci wodociągowych wynosiła 101,1 km. W ostatnich latach zrealizowano 773 przyłączy, które umożliwiły podłączenie do sieci wodociągowej około 800 mieszkań. Szacuje się, że z wodociągów wiejskich korzysta około 2800 mieszkańców, tj. około 71% ludności gminy. Pozostała ludność korzysta z wód gruntowych pobieranych z pierwszej przypowierzchniowej warstwy wodonośnej, ze studni kopanych.

Na terenie gminy funkcjonują następujące ujęcia wód podziemnych:

- ujęcie wraz ze stacją wodociagową w Brzozowie Nowym zaopatrujące miejscowości Brzozowo Nowe, Brzozowo Czary, Brzozowo Stare, Brzozowo Łęg, Brzozowo Dąbrówka, Brzozowo Utraty, Stegna, Łączyno Nowe, Łączyno Stare, Pęcherze,
- ujęcie wraz ze stacją wodociagową w Dobrogostach zaopatrujące Dobrogosty, Wasiły, Wydrzywilk, Tańsk – Umiołki, Dzierżówek, Grabnik, Krery, Żurawka, Kitki, Tańsk – Kiernozy,

- ujęcie ze stacją wodociągową w Dzierzgowie zaopatrujące miejscowości Dzierzgowo, Międzyłże, Szumsk, Rudę, Krery, Szumsk - Sodowo,
- ujęcie wraz ze stacją wodociągową w Zawadach, zaopatrujące miejscowość Zawady, Rzęnowo, Żaboklik, Kitki, Choszczewkę, Kamień, Szpaki.

W najbliższym czasie planowana jest budowa wodociągów w pozostałych miejscowościach gminy, tj. Sosnówce, Tańsku Przedborach, Tańsku Chorążach, Tańsku Grzymkach i Tańsku Kęsocie.

Przeciętne zużycie wody na 1 mieszkańca gminy wynosiło w 1999 roku m^3 i było ponad dwukrotnie niższe, niż w województwie mazowieckim wynoszące $40,96 m^3$.

6. Gospodarka ściekowa

Szacuje się że na terenie gminy powstaje dziennie około $224 m^3/d$ (około 81,8 tys. m^3 rocznie) ścieków bytowo – gospodarczych. Stan i skład ścieków jest typowy dla obszarów, w których rolnictwo i hodowla są podstawową funkcją gospodarki.

Zrzut ścieków ma charakter obszarowy, punktowy lub liniowy. Źródłem obszarowego spływu zanieczyszczeń jest rolnicza zabudowa zagrodowa, obiekty hodowli, liniowego – transport osobowy, towarowy i rolniczy. Punktowy zrzut ścieków odbywa się przez wyloty drenarskie, na obszarach zmeliorowanych użytków rolnych.

Gmina nie ma rozwiązanego problemu oczyszczania ścieków, zgodnie z wymaganiami sanitarnymi i ochrony środowiska. Brak jest oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej. Istniejące urządzenia to osadniki bezodpływowe, najczęściej przeciążone lub nieszczelne. Większość powstających ścieków wywożona jest na użytki rolne, niewielka ich ilość do komunalnej, mechaniczno – biologicznej oczyszczalni w Grudusku. Przedostające się do środowiska nieczystości, stwarzają niebezpieczeństwo zanieczyszczenia gleby oraz wód powierzchniowych i podziemnych.

Problem kanalizacji i budowy oczyszczalni ścieków na terenach wiejskich należy traktować w dwu płaszczyznach. Jedną z nich jest budowa sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków dla miejscowości o zwartej zabudowie. Drugą natomiast, jest budowa indywidualnych, przydomowych lub przyzagrodowych oczyszczalni

ścieków w budownictwie rozproszonym.

Aktualny rozwój metod oczyszczenia ścieków oraz dostępność odpowiednich urządzeń umożliwia właściwe rozwiązanie gospodarki ściekowej, pod warunkiem zaangażowania mieszkańców, opracowania prawidłowego programu i jego konsekwentnego wdrażania przez samorząd lokalny.

7. Gospodarka odpadami stałymi

Odpady komunalne powstają w wyniku działalności bytowo – gospodarczej, do której zaliczona jest także działalność handlowa, usługowa, oświatowa, ochrona zdrowia itp.

Szacuje się, że na terenie gminy powstaje rocznie 278 Mg odpadów komunalnych, Ilość odpadów ustalono po przyjęciu jednostkowego wskaźnika ich nagromadzenia w ilości $0,075 \text{ Mg m}^3/\text{M} \times \text{rok}$ typowego dla obszarów wiejskich. Przy średniej gęstości odpadów 300 kg/m^3 odpowiada to ich objętości $927 \text{ m}^3/\text{rok}$.

Na terenie gminy funkcjonuje komunalne składowisko odpadów stałych w miejscowości Rzęgnowo, zlokalizowane w odległości 4,7 km od ośrodka gminnego, w pobliżu drogi gminnej. Składowisko funkcjonuje od 1989 roku, posiada powierzchnię 2,58 ha, w tym faktyczna powierzchnia składowania odpadów wynosi 0,36 ha. Obiekt posiada kształt prostokątny i dwie porośnięte trawą skarpy, w tym północną porośniętą drzewami sosnowymi. Jego wymiary: długości 195 m, szerokość 180 m, głębokość 6,4 m, pojemność $76,2 \text{ m}^3$. Zlokalizowane zostało w części wschodniej Moreny Rzęgnowskiej, której część zachodnia i środkowa jako jedyna w subregionie ciechanowskim została objęta ochroną, jako **stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej**, posiadające unikalne w skali kraju walory geomorfologiczne i biocenotyczne środowiska. Od strony południowej i północnej składowisko otaczają grunty orne, od wschodu sąsiaduje z lasem sosnowym. Zachodnią część stanowi teren zrehabilitowany po wydobyciu kruszywa, porośnięty drzewami sosnowymi. Najbliższa zabudowa mieszkaniowa położona jest w odległości około 350 m ma północny wschód. W odległości około 700 m na południowy wschód znajduje się jezioro Czupel, przez które przepływa ciek bez nazwy, łączący kilka mniejszych zbiorników wodnych.

W odległości około 100m na północny zachód i 350 m na północny wschód zlokalizowane są studnie kopane. W odległości około 500 m przebiega droga wojewódzka nr 616 Ciechanów – Rembielin oraz droga powiatowa.

Teren pod składowiskiem budują osady wodno – lodowcowe, głównie piaszczysto – żwirowe, występują też gliny zwałowe. Jest to teren przepuszczalny, występują dwie warstwy wodonośne tj.

- ciągła, przypowierzchniowa, o swobodnym zwierciadle wody, ujmowana przez studnie kopane,
- głębsza, ciągła, o napiętym zwierciadle wody, miąższości 15 – 20 m , stanowiąca główny poziom wodonośny w rejonie wsi Zawady – Rzęgnowo – Żaboklik. Warstwa ta jest izolowana słabo przepuszczalnymi glinami, mułkami i iłami o grubości 20 – 40 m.

Składowisko odpadów czynne jest jeden dzień w tygodniu, wyposażone w koparko – spycharkę, jest oznakowane i posiada tablicę informacyjną. Jego stan formalno – prawny nie jest uregulowany. Obiekt nie posiada decyzji o wyznaczeniu składowiska odpadów, a posiadane przez gminę uzgodnienia dotyczące projektu technicznego składowiska, planu realizacji zagospodarowania składowiska oraz ocena warunków hydrotechnicznych są niewystarczające.

Lokalizacja składowiska na obszarze sąsiadującym ze stanowiskiem dokumentacyjnym jest sprzeczna z Ustawą o ochronie przyrody z 16 października 1991 r. (nowelizacja 27 grudnia 2000 r. , Dz. U. Nr 3, poz. 21.). Zgodnie z art. 31A, na jego terenie zabrania się m. in. Uszkodzania i zanieczyszczenia gleby, wysypywania, zakopywania odpadów i innych nieczystości, a także jego, niszczenia i przekształcenia.

W przypadku podjęcia przez samorząd gminy decyzji o dalszej działalności konieczne jest jego urządzenie zgodnie z wymogami prawa budowlanego ustawy o odpadach oraz uregulowanie jego stanu formalno – prawnego.

Obowiązki gminy wynikające ze znowelizowanej ustawy z dnia 13.09.1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku wprowadzone ustawą z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie środowiska i ustawą o odpadach, nakładają na samorząd lokalny następujące obowiązki:

- budowy, utrzymania i eksploatacji składowisk własnych lub wspólnych z innymi gminami,

- instalacji urządzeń do odzysku lub unieszkodliwienia odpadów komunalnych,
- instalacji urządzeń do zbierania, transportu i unieszkodliwienia zwłok zwierzęcych lub części,
- organizacji selektywnej zbiórki, segregacji, magazynowania odpadów, w tym odpadów niebezpiecznych oraz współdziałanie z przedsiębiorcami podejmującymi działalność w zakresie ich zagospodarowania,
- ewidencji zbiorników bezodpływowych w celu kontroli częstotliwości i sposobów pozbywania się komunalnych odpadów ściekowych,
- opracowania planu rozwoju sieci kanalizacyjnej,
- ewidencji przydomowych oczyszczalni ścieków w celu kontroli częstotliwości pozbywania się komunalnych osadów ściekowych.

Uporządkowanie gospodarki odpadami wymaga natychmiastowej likwidacji i rekultywacji składowiska we wsi Wasiły oraz na terenie lasów, rowów i nieużytków. Z uwagi na istniejące zagrożenie dla środowiska konieczne jest rozwiązanie problemu segregacji odpadów i wyposażenie wszystkich miejscowości w pojemniki przeznaczone do tego celu.

XI. STRUKTURA WŁASNOŚCI GRUNTÓW

W strukturze własności gruntów gminy występują następujące formy:

- **własność prywatna,**
- **własność Skarbu Państwa,**
- **własność gminy.**

Największe znaczenie posiada **własność prywatna**, w skład której wchodzi grunty osób prywatnych, spółdzielni i osób prawnych. Powierzchnia gruntów osób fizycznych wynosi 11215 ha, tj 74,45% powierzchni całej gminy. Pozostałe grunty prywatne zajmują nieznaczną powierzchnię i nie odgrywają większego znaczenia w strukturze własności. Należą do nich nieruchomości gruntowe parafii rzymsko - katolickiej – około 8 ha, spółdzielni – około 5,5 ha, wspólnot wiejskich – około 7 ha. We władaniu osób prawnych znajduje się zaledwie 0,24 ha gruntu będące własnością Banku Spółdzielczego w Dzierzgowie.

Własnością Skarbu Państwa są lasy i grunty leśne pod zarządem Nadleśnictwa Przasnysz oraz Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa o powierzchni około 4174 ha, w tym 3824 ha znajduje się we władaniu Państwowego Gospodarstwa Leśnego, około 350 ha pod AWRSP i ha pod trwałym zarządem Skarbu Państwa. Są to grunty pod drogą wojewódzką i drogami powiatowymi – około 219 ha, rowy, wody płynące, tereny rolne IV, V i VI klasy pastwiska i nieużytki.

Grunty stanowiące **własność gminy** zajmują około ha, w tym około 188 ha zajmują drogi gminne. Pozostałe grunty to tereny szkół podstawowych, strażnicy OSP i innych obiektów użyteczności publicznej.

Gmina nie posiada wartościowych nieruchomości gruntowych i nie dokonała dotychczas komunalizacji gruntów, co jest sytuacją niekorzystną.

XII. SYTUACJA EKONOMICZNA GMINY

1. Dochody budżetowe gminy

Gospodarka finansowa gminy prowadzona była na podstawie Ustawy z dnia 10.12.1993 r. (Dz. U. Nr 129 , poz. 600) z późniejszymi zmianami oraz ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. Dochody i wydatki ustalone są przez Radę Gminy na okres roku kalendarzowego w terminach i na zasadach określonych w ustawie o samorządzie terytorialnym:

Źródłami dochodów gminy są:

- dochody własne tj. wpływy z podatku rolnego, od nieruchomości, leśnego, od środków transportowych, od działalności gospodarczej osób fizycznych opłacanych w formie karty podatkowej, od spadków i darowizn, i innych podatków, wpływy z opłaty skarbowej, wpływy z opłaty eksploatacyjnej, opłat lokalnych itp.,
- udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa,
- dochody z majątku gminy, np. Czynsze dzierżawcze, opłaty za użytkowanie wieczyste gruntów, dochody z jego sprzedaży itp.,
- dotacje celowe z budżetu państwa na zadanie z zakresu administracji rządowej zlecone gminie,
- dotacje celowe na dofinansowanie zadań własnych gminy z zakresu inwestycji, pomocy społecznej, prowadzenia szkół podstawowych i ponadpodstawowych
- subwencja ogólna z budżetu państwa,

Dochody budżetowe gminy w 195 roku wynosiły 1196 tys. zł., w następnych latach wzrastały kolejno o 107%, 43%, 5%, i 14%. W 1998 roku wpływy do budżetu spadły o 0,4%. Podatki i opłaty lokalne stanowiące dochody własne wzrosły od 1997 roku o 26,6%, 71,9% i 52%. W 1996 roku dochody własne gminy zmniejszyły się o 0,5%, natomiast w 2000 roku, aż o 60%. Najwyższe dochody własne gmina uzyskała w latach 1998 – 1999, tj. 659 tys. i 1002 tys. zł. Przyczyną ich wysokiego wzrostu była sprzedaż nieruchomości.

Dotacje i subwencje oraz udziały w podatkach budżetu centralnego, do których należy głównie podatek dochodowy od osób fizycznych i prawnych

posiadają tendencję wzrostową (tablice nr 26 – 28).

O sytuacji ekonomicznej świadczy udział poszczególnych grup dochodów w budżecie gminy. Najważniejszą pozycją są dochody własne, czyli podatki i opłaty wpływające bezpośrednio do kasy gminy. Wysokość tych dochodów kształtuje się prawie na jednakowym poziomie, w wysokości 300 – 400 tys. rocznie. Jedynie w latach 1998 – 2000 wystąpił stosunkowo wysoki wzrost wymienionych dochodów, spowodowany sprzedażą nieruchomości. W strukturze dochodów budżetowych najniższy ich udział występuje w 2000 roku (9,5%), jakkolwiek ich wartość bezwzględna nie zmniejszyła się. Przyczyną tego jest wzrost subwencji z budżetu centralnego do 2476 tys. zł.

Składniki, które miały wpływ na wysokość dochodów własnych to:

- podatek rolny, który jest wielkością stałą, ulegającą nieznacznym tylko wahaniom, wynikający z ograniczonej liczby gospodarstw rolnych, bonitacji gruntów, ulg i zwolnień,
- podatek leśny, będący ważną pozycją w budżecie gminy,
- podatek od nieruchomości i opłata skarbową, nie posiadające większego znaczenia.

Udział w podatkach stanowiących dochód budżetu centralnego posiada tendencję spadkową. Najwyższy, wynoszący 19,7% wystąpił w 1995 roku, najniższy 6,5% w 2000 roku. Niski udział tych dochodów oraz ich tendencja spadkowa świadczy o małej aktywności gospodarczej gminy, zmniejszaniu się liczby podmiotów gospodarczych i pracujących mieszkańców.

W istniejącej sytuacji ekonomicznej prawidłowością jest wzrost w strukturze budżetu, dotacji i subwencji budżetowej, które zwiększyły się z 31,1% w 1995 roku do 71,9% w 1999 roku i 70,2% w 2000 roku.

Dochody budżetowe przeliczone na 1 mieszkańca gminy wzrosły z 310,3 zł w 1995 r. do 993,5 zł w 1999 roku. Ich wysokość w 1999 roku stanowi **zaledwie około 58%** dochodów przypadających na 1 mieszkańca województwa mazowieckiego.

2. Wydatki budżetowe

Na wydatki budżetowe gminy składają się wydatki własne oraz wydatki związane z zadaniami zleconymi przez administrację rządową, do których należy edukacja oraz część opieki socjalnej.

W analizowanym okresie, lata 1996, 1997 i 1999 gmina kończyła lata budżetowe dodatnim wynikiem finansowym, natomiast w 1995, 1998 i 2000, dochody były niższe od wydatków, w tym najwyższy deficyt wynosił 1171 tys. zł. tj. 22% wydatków.

Przyczyną deficytu budżetowego było zaciągnięcie kredytu bankowego oraz pożyczki z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska na realizację gimnazjum w ośrodku gminnym.

W strukturze wydatków budżetowych analizowanych wg. kosztów rodzajowych, najwyższy udział zajmują wydatki na edukację (36 – 64%), administrację samorządową (11,4 – 12,1%) oraz opiekę socjalną (11,3 – 15,6% w latach 1999 – 2000).

Wydatki inwestycyjne wynosiły w kolejnych latach 34,8%, 19,4%, 30,9%, 20,9%, 8,3% i 31,9% w 2000 roku.

Wysoki udział wydatków inwestycyjnych w budżecie gminy jest zjawiskiem korzystnym. Oznacza, że samorząd lokalny przeznaczają środki finansowe na rozwój gminy, w tym głównie na budowę wodociągów, dróg gminnych i w ostatnim okresie na budowę gimnazjum w ośrodku gminnym.

Niepokojąco niskie są wydatki na kulturę i sztukę, ochronę zdrowia oraz gospodarkę komunalną. W latach 1999 – 2000 nie wydatkowano środków finansowych na kulturę fizyczną i sport.

Wydatki budżetowe przypadające na 1 mieszkańca gminy wzrosły ze 108,2 zł w 1995 roku do 938,6 zł w 1999 roku. Aktualnie przeciętne wydatki budżetowe wynoszą zaledwie około 55% analogicznych wydatków przypadających na 1 mieszkańca województwa mazowieckiego.

Sytuacja ekonomiczna gminy jest niekorzystna, a jej działalność uzależniona jest od budżetu centralnego, o czym świadczy wysoki (ponad 70%) udział dotacji i subwencji.

Nowelizowana aktualnie ustawa o dochodach jednostek samorządowych, prawdopodobnie pogorszy jeszcze jej sytuację ekonomiczną. Do zadań, które będą finansowane przez gminę należy całość świadczeń socjalnych, dodatki mieszkaniowe oraz podwyżki nauczycieli wynikające z tzw. karty nauczycielskiej.

Kryzys w budżecie centralnym stwarza zagrożenie w postaci nie przekazania dostatecznej ilości środków finansowych, co jest jednoznaczne z zagrożeniem możliwości rozwoju gminy.

XIII. ANALIZA JAKOŚCIOWA ROZWOJU GMINY

- METODA SWOT

Analiza jakościowa uwarunkowań wewnętrznych gminy wykonana metodą SWOT, pozwoliła na określenie mocnych i słabych stron jej rozwoju. Informacje analizy SWOT przedstawione dla poszczególnych działów, umożliwiają ustalenie obiektywnej perspektywy, a tym samym i celów rozwoju.

	Mocne strony	Słabe strony
Środowisko przyrodnicze	<ul style="list-style-type: none">● mało zdegradowane środowisko przyrodnicze, brak znaczących źródeł zanieczyszczeń;● udział gleb bardzo dobrych i dobrych w strukturze użytków rolnych – 51%;● wysoki wskaźnik lesistości - 28,1%;● wysoki udział użytków zielonych korzystny dla hodowli;● dobrze rozwinięta sieć hydrograficzna● położenie z zlewni chronionej rzeki Narwi;● zasoby wód podziemnych wystarczające dla zaspokojenia aktualnych i przyszłych potrzeb mieszkańców● projektowane rezerваты „Brzozowo Maje” i „Ostrów”,● znaczny udział terenów prawie chronionych w tym: obszar chronionego krajobrazu zajmujący 51,2% powierzchni, stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej „Morena Rzęgnowska”, 7 parków dworskich, 5 użytków ekologicznych, 11 pomników przyrody,● położenie na obszarze funkcyj. "Zielone Płuca Polski"	<ul style="list-style-type: none">● zanieczyszczenie wód powierzchniowych i podziemnych spowodowane niewłaściwą gospodarką ściekową oraz chemizacją rolnictwa;● mało zasobne w wody powierzchniowe naturalne ciekii;● brak urządzeń retencyjnych i regulacja rzek powodująca szybki odpływ wód powierzchniowych;● niewłaściwa gospodarka odpadami stałymi i płynnymi;● lokalizacja składowiska odpadów na obszarze objętym ochroną - stanowisku dokumentacyjnym Morena Rzęgnowska” i brak jego prawidłowego urządzenia.● brak surowców naturalnych korzystnych dla gospodarki gminy.

	Mocne strony	Słabe strony
Wartości kulturowe krajobrazowe	<ul style="list-style-type: none"> ● zasoby dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> ● narastające zaniedbanie zabytków kultury i obszarów prawnie chronionych, a w szczególności zespołów dworskich, folwarcznych, zabytkowych założeń zieleni i innych obiektów prawnie chronionych; ● brak środków finansowych w budżecie gminnym na rewaloryzację dóbr kultury.
Demografia	<ul style="list-style-type: none"> ● wysoki udział ludności w wieku przedprodukcyjnym wynoszący 27,7%; ● łatwość w pozyskiwaniu zasobów pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> ● niekorzystne tendencje w rozwoju demograficznym, w tym: spadek przyrostu naturalnego w ostatnim dwudziestoleciu, niski wskaźnik udziału kobiet na 100 mężczyzn w grupie produkcyjnej, ● wysoka stopa bezrobocia – 17%, ● wysoki wskaźnik mieszkańców posiadających wykształcenie podstawowe i niepełne podstawowe, ● duży udział rolników posiadających wykształcenie podstawowe i niepełne podstawowe, ● trudność w dostawaniu się społeczeństwa do wymogów gospodarki wolnorynkowej.
Gospodarka	<ul style="list-style-type: none"> ● korzystne warunki dla j produkcji rolnej tym: zbóż, roślin, przemysłowych, ziemniaków, warzyw, owoców; ● korzystne warunki dla hodowli bydła; ● systematyczny wzrost powierzchni gospodarstw rolnych /ok.16 ha/ 	<ul style="list-style-type: none"> ● peryferyjne położenie gminy na terenie powiatu mławskiego i województwa mazowieckiego; ● niska opłacalność produkcji rolnej, powodująca zubożenie ludności wiejskiej; ● słaby rozwój pozarolniczych funkcji gminy, ● niski stopień samoorganizacji rolników np.: grupy producentów żywności, spółdzielczości itp.

Usuwanie odpadów stałych	<ul style="list-style-type: none"> ● i średniej przedsiębiorczości na terenie całej gminy; ● korzystne warunki dla rozwoju ekologicznej żywności ● możliwość restrukturyzacji rolnictwa i wzrostu dochodów rolników przez zalesienie gruntów o niskiej bonitacji; ● korzystne warunki do rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości; ● majątkowych w budżecie gminy, świadczących o realizacji inwestycji publicznych, 	<ul style="list-style-type: none"> ● brak inwestorów zewnętrznych, brak kapitału, ● konieczność spłaty kredytu bankowego zaciągniętego na budowę gimnazjum, ● niedoinwestowanie w zakresie przetwórstwa rolno – spożywczego; ● słaby rozwój pozarolniczej funkcji gminy – mała liczba podmiotów gospodarczych; ● mała samodzielność ekonomiczna gminy wyrażająca się niskim udziałem dochodów własnych w budżecie gminy – 9,5%; ● wysokie wydatki w budżecie gminy na opiekę socjalną, niskie na kulturę fizyczną, sport i rekreację, ● mała promocja i reklama, mająca na celu zachęcenie do inwestowania na terenie gminy; ● brak korzystnych terenów do zainwestowania, będących własnością komunalną. ● brak gminnego składowiska odpadów stałych urządzonego zgodnie z wymogami ochrony środowiska i sanitarnymi,
<p>- elektroenergetyka</p> <p>- gazyfikacja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● korzystne warunki do produkcji energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych i niekonwencjonalnych, słoneczna, wodna, wiatrowa itp.; 	<ul style="list-style-type: none"> ● potrzeba modernizacji istniejącej sieci średniego i niskiego napięcia wynikająca z planowanego zastosowania energii elektrycznej do celów grzewczych i produkcyjnych; ● brak gazyfikacji gminy i opracowanego programu;

- telekomunikacja	<ul style="list-style-type: none"> • prawidłowe działania w zakresie rozwoju telekomunikacji; 	<ul style="list-style-type: none"> • położenie gminy na obszarze o niskiej atrakcyjności do inwestowania;
-usługi publiczne i komercyjne		<ul style="list-style-type: none"> • niedoinwestowanie w zakresie usług publicznych i komercyjnych;
- osadnictwo i zasoby budownictwa mieszkaniowego	<ul style="list-style-type: none"> • dobry stan techniczny budynków mieszkalnych; • wysoki standard oddawanych do użytku budynków mieszkalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • zahamowanie tempa budownictwa mieszkaniowego spowodowane brakiem dogodnego systemu kredytowania i spadkiem zamożności mieszkańców; • mała liczba mieszkań dostępna dla uboższych grup ludności.